

**ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА
ТОРГІВЛІ**

Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання

Форма навчання заочна

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

Завідувач кафедри _____

(підпис, ініціали та прізвище)

« » _____ 20__ р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему **«РОЗВИТОК РИНКУ САНАТОРНО – КУРОРТНИХ
ПОСЛУГ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ»**

зі спеціальності 242 «Туризм»

освітня програма «Туризм» ступеня магістра

Виконавець роботи Невальонний Сергій Леонідович _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник доц. Карпенко Ніна Миколаївна _____

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові) (підпис, дата)

Полтава - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	ст. 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ САНАТОРНО – КУРОРТНИХ ПОСЛУГ	6
1.1 Сутнісні характеристики санаторно-курортного обслуговування та його суспільне значення	6
1.2 Передумови та чинники розвитку ринку санаторно- курортних послуг	12
1.3 Сучасні тенденції розвитку ринку санаторно-курортних послуг у світі та його вплив на міжнародну туристичну привабливість країн	20
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ РИНКУ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	31
2.1 Організаційно-економічні засади та нормативно-правова база розвитку ринку санаторно-курортних послуг в Україні	31
2.2 Природно-ресурсний потенціал розвитку ринку санаторно- курортних послуг в Україні	39
2.3 Особливості функціонування та проблеми розвитку вітчизняних DESTINATION санаторно-курортного обслуговування в умовах війни	48
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ САНАТОРНО-КУРОРТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	56
3.1 Стратегічні напрямки розвитку вітчизняного ринку санаторно-курортних послуг в Україні в умовах повоєнного відновлення	56
3.2 Інноваційні інструменти підвищення привабливості та конкурентоспроможності вітчизняних DESTINATION санаторно- курортного обслуговування	65
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	73
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	79

ВСТУП

Ринок санаторно-курортних послуг стає в сучасних умовах одним із стратегічних сегментів вітчизняного туристичного ринку. Він потребує особливої уваги та всебічної підтримки держави, а також ідентифікації основних стратегічних векторів подальшого розвитку. В Україні, територія якої має багаті природні лікувально-оздоровчі ресурси, у довоєнний період сформувалась відносно розвинена та розгалужена системи санаторно-курортного обслуговування та оздоровчого відпочинку. Російська агресія у 2014 році призвела до втрати найбільш розвиненого в Україні лікувально-оздоровчого комплексу АР Крим, а повномасштабне вторгнення зумовило окупацію частини територій тих регіонів, які також займали вагомe місце в забезпеченні рекреаційно-туристичних послуг, зокрема й санаторно-курортного обслуговування. Окупація, військові дії та ракетні обстріли вже призвели до великої кількості руйнувань, поранень, стресових ситуацій, а війна триває. Тому перед державою стоїть важливе завдання створення необхідних умов для лікування й реабілітації постраждалих і широкого залучення до його вирішення санаторно-курортних закладів, які здатні на основі природних лікувальних чинників, кваліфікованого персоналу та досконалого сучасного обладнання розробити й реалізувати ефективні відновлювальні програми. Цим, найперше, зумовлена актуальність дослідження чинників та основних напрямів розвитку ринку санаторно-курортних послуг в умовах війни та повоєнного відновлення .

Варто зазначити, що проблематика розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні та вітчизняного санаторно-курортного комплексу знайшла відображення у працях багатьох дослідників, зокрема: Галасюк С. С., Гальків Л. І., Діденко А. В., Кравець О. В., Заваріки Г. М., Віндюк А. В., Лендєл Г. Д., Любіцевої О. О., Мальської М. П., Мигалини Ю. Ю., Мігущенко Ю. В., Помаза-Пономаренко А. Л., Рутинського М.,

Петранівського В., Сазонець І. Л., Ткаченко Т., Фоменко Н. В., Ярмоменко С. Г. та інших.

Мета роботи – дослідження чинників та основних напрямів розвитку вітчизняного ринку санаторно-курортних послуг в умовах війни та повоєнного відновлення.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- дослідити сутнісні характеристики санаторно-курортного обслуговування та його суспільне значення;
- з'ясувати передумови та чинники, які здійснюють вплив на розвиток ринку санаторно-курортних послуг в сучасних умовах;
- ідентифікувати сучасні тенденції розвитку ринку санаторно-курортних послуг у світі та дослідити його вплив на міжнародну туристичну привабливість країн;
- вивчити організаційно-економічні засади та нормативно-правову базу розвитку ринку санаторно-курортних послуг в Україні;
- проаналізувати природно-ресурсний потенціал розвитку ринку санаторно-курортних послуг в Україні;
- дослідити особливості функціонування та проблеми розвитку вітчизняних дестинацій санаторно-курортного обслуговування в умовах війни;
- ідентифікувати стратегічні напрямки розвитку вітчизняного ринку санаторно-курортних послуг в Україні в умовах повоєнного відновлення;
- дослідити інноваційні інструменти підвищення привабливості та конкурентоспроможності вітчизняних дестинацій санаторно-курортного обслуговування

Об'єкт дослідження – ринок санаторно-курортних послуг України.

Предмет дослідження – процеси розвитку вітчизняного ринку санаторно-курортних послуг в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Для досягнення мети та реалізації завдань у процесі дослідження використано комплекс методів і прийомів наукового пізнання, зокрема: аналізу, узагальнень, систематизації, порівнянь, прогнозування тощо.

Наукова значущість отриманих у процесі дослідження результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні місця й значення ринку санаторно-курортних послуг в системі вітчизняного туристичного ринку, застосуванні науково-методичного інструментарію у процесі розробки рекомендацій щодо вдосконалення процесів надання санаторно-курортних послуг в умовах війни та повоєнного відновлення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання для підвищення ефективності сфери санаторно-курортного обслуговування, підвищення його конкурентоспроможності та доступності, перш за все, для вітчизняного споживача, а також популяризації туристичних продуктів лікувально-оздоровчого спрямування на міжнародному ринку. Окрім того, отримані результати можуть слугувати додатковою інформаційною базою у процесі вивчення навчальних дисциплін «Лікувально-оздоровчий туризм» і «Рекреалогія та курортологія».

Галуззю застосування результатів дослідження є практична діяльність підприємств сфери туризму.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, анотації, трьох підрозділів, висновків та переліку використаних інформаційних джерел. Зміст основної частини викладено на 78 сторінках друкованого тексту без урахування списку використаних інформаційних джерел. Робота містить шість таблиць та десять рисунків. Список використаних інформаційних джерел складається із 78 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ САНАТОРНО – КУРОРТНИХ ПОСЛУГ

1.1 Сутнісні характеристики санаторно – курортного обслуговування та його суспільне значення

Суспільну значущість санаторно-курортного обслуговування можна пояснити, перш за все, його винятковою роллю у створенні необхідних умов для підтримки здоров'я людей.

Як відомо, здоров'я - це основна характеристика живого організму, яку можна означити, як стан, за якого всі органи здатні добре виконувати свої функції. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), здоров'я - це стан повноцінного фізичного, психічного та соціального добробуту, а не лише відсутність хвороб чи фізичних вад [33]. Тож можна впевнено стверджувати, що ця характеристика має не лише виняткове значення у житті кожної людини, а й є безцінним ресурсом держави, оскільки слугує ключовим чинником її економічного та соціального розвитку. Тож усі компоненти вітчизняної системи охорони здоров'я, до якої згідно українського законодавства відноситься й санаторно-курортний комплекс, виконують важливу суспільну функцію у відтворенні та збереженні здоров'я громадян, сприяючи підвищенню продуктивності праці, формуванню ефективного працересурсного потенціалу, скороченню витрат, пов'язаних з лікуванням та соціальною допомогою, зростанню тривалості життя. Виключною є роль санаторно-курортного обслуговування у воєнний та післявоєнний період, оскільки саме санаторії та пансіонати з лікуванням можуть бути своєрідними «хабами» реабілітації захисників та всіх постраждалих від військових дій.

Санаторно-курортний комплекс є структурним компонентом вітчизняної індустрії здоров'я та матеріально-технічною базою розвитку лікувально-оздоровчого туризму (рис. 1.1.1, рис. 1.1.2).

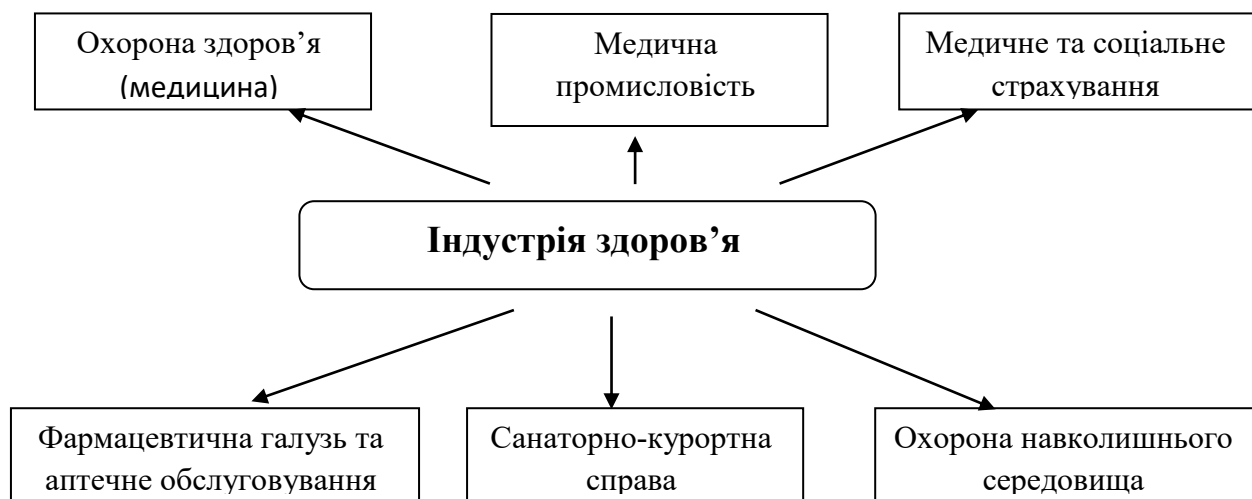

Рис. 1.1.1 Основні компоненти індустрії здоров'я. Складено автором на основі [8]

Рис. 1.1.2 Основні компоненти та матеріально-технічна база лікувально-оздоровчого туризму. Складено автором на основі [77]

Він охоплює усе різноманіття видів практичної діяльності з організації й профілактики захворювань, лікування й реабілітації хворих на

основі використання природних лікувальних ресурсів, вивчення їхніх властивостей і механізмів дії, а також заходів із організації, будівництва, управління курортами, інфраструктурного забезпечення лікувальних процедур та культурно-побутового обслуговування громадян, експлуатації та охорони природних лікувальних ресурсів і санітарної охорони курортів.

Таким чином, санаторно-курортний комплекс та його функції обслуговування мають особливе місце в системі господарського комплексу держави, оскільки в ньому відбувається відтворення трудових ресурсів і оздоровлення населення країни, що робить його економічно та соціально значущим.

Варто зазначити, що вітчизняний санаторно-курортний комплекс пережив тривалий період глибоких трансформацій (зміна власників, різке скорочення державного фінансування тощо), проте, особливо в особі найбільших та найвідоміших курортів, довів свою життєздатність і спроможність. Але низка проблем має велику актуальність та потребує вирішення на державному й інших рівнях. Для сприяння розвитку лікувально-оздоровчого комплексу в Україні, особливо пов'язаного з санаторно-курортною діяльністю, необхідно підтримувати на належному рівні низку ключових факторів: різноманітність та висока якість послуг; достатність природних ресурсів; розвинену інфраструктуру, яка може повністю задовольнити потреби відвідувачів; внутрішня політична та економічна стабільність; безпека.

Вирішення проблем збереження, зміцнення і покращення здоров'я нації, підвищення її працездатного потенціалу, профілактики захворювань, лікування та оздоровлення в умовах сьогодення неможливе без оптимального використання потужних курортно-рекреаційних ресурсів України, відповідного ефективного державного регулювання та контролю процесів їх використання й охорони, стандартизації ключових видів санаторно-курортного обслуговування та взаємоузгодженої співпраці усіх учасників ринку санаторно-курортних послуг (рис. 1.1.3).

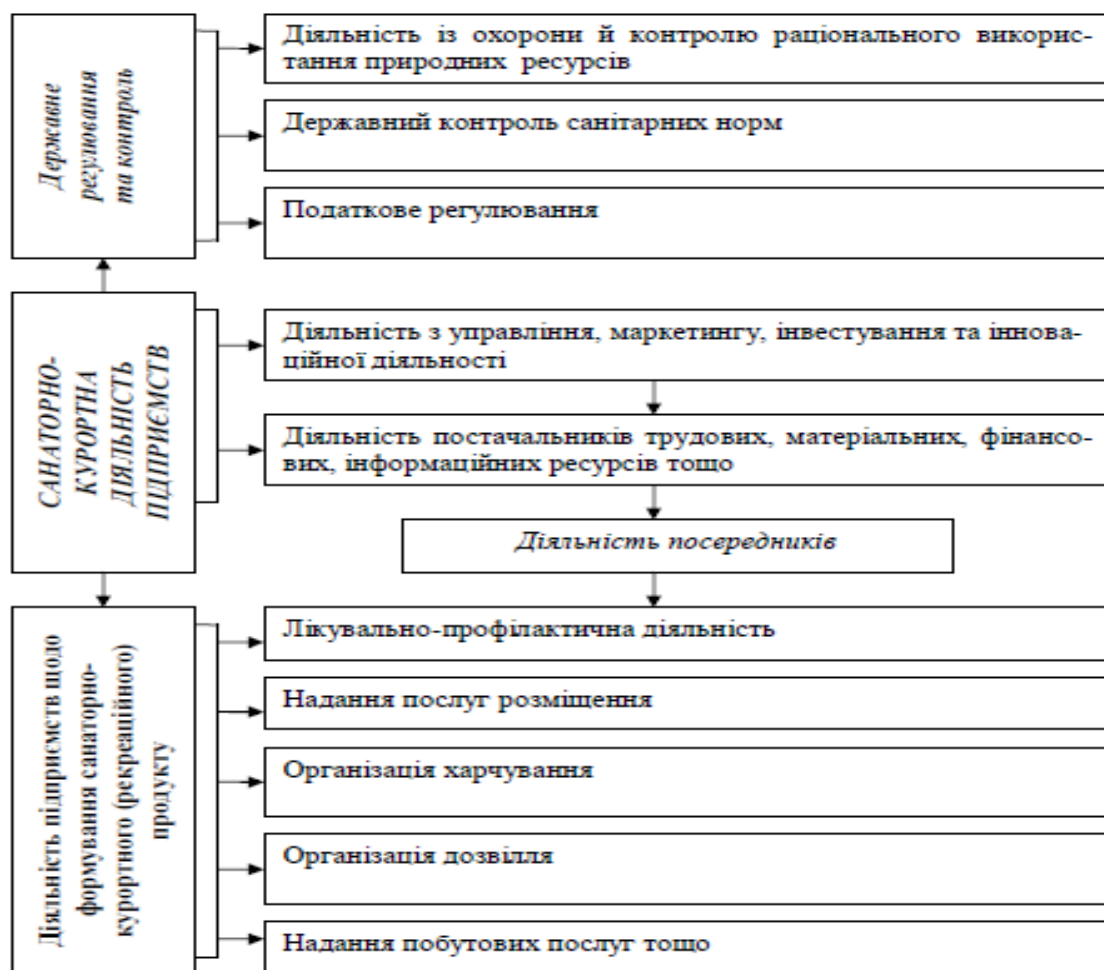

Рис. 1.1.3 Напрями та зв'язки учасників санаторно-курортної діяльності як складника індустрії здоров'я [8]

Санаторно-курортне обслуговування має свою специфіку, що відрізняє його від інших видів медичних та рекреаційно-туристичних послуг. Зокрема, це:

- поєднання лікування (реабілітації) та відпочинку, з превентивністю лікувально-реабілітаційної функції;
- одночасна організаційно-функціональна приналежність до двох сфер діяльності – медицини та туризму;
- природо-ресурсна орієнтація – у якості основних лікувально-оздоровчих чинників використовуються компоненти природних систем (мінеральні та термальні джерела, клімат, ландшафт, морське середовище, озокерит, пологіди).

Окрім того, важливо зазначити, що діяльність суб'єктів санаторно-курортного обслуговування сприяє розвитку підприємництва у суміжних сферах - будівництва, фінансових послуг, торгівлі, продовольства та забезпечує доходи місцевим резидентам у формі заробітної плати, дивідендів, орендної плати тощо. А ще відіграє важливу глобальну роль, сприяючи визнанню вагомому значення України у світовому рекреаційному процесі, так і у культурно-історичному розвитку світового суспільства [13].

За окремими оцінками у довоєнний період санаторно-курортне обслуговування (оздоровлення, лікування та реабілітація) в Україні складало майже 40% від загального обсягу діяльності туристичної галузі [38].

Закон України «Про курорти» основними суб'єктами надання санаторно-курортних послуг визначає санаторно-курортні заклади, називаючи їх закладами охорони здоров'я, що розташовані на територіях курортів і, які забезпечують подання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів [60]. Державний стандарт ДСТУ 4268:2003 такі заклади відносить до категорії спеціалізованих засобів розміщування, провідною функцією яких є функція лікування та оздоровлення (санаторії, будинки реабілітації, оздоровчі ферми тощо) [20]. Окрім того, оздоровчі та профілактичні функції реалізуються підприємствами SPA-індустрії та такими колективними засобами розміщення, як: бази відпочинку, будинки відпочинку, дитячі табори, курортні готелі, пансіонати, які також варто віднести до функціональних компонентів сучасного вітчизняного ринку санаторно-курортних послуг. Просування та реалізацію санаторно-курортних продуктів здійснюють як вищезазначені підприємства, так і туристичні підприємства, які також займають свою нішу на ринку санаторно-курортного обслуговування. Головним «гравцем» такого ринку є споживач (фонди соціального страхування, комерційні та некомерційні установи, окремі громадяни), який визначає наявність, структуру та інтенсивність попиту.

Санаторно-курортний галузь України охоплює різні типи закладів, які пропонують свої послуги, насамперед - це санаторії та пансіонати з лікувально-оздоровчим потенціалом. До рекреаційного типу закладів належать будинки та пансіонати для відпочинку, які пропонують реабілітаційні послуги відновлення стану людини, що є надважливим під час ведення воєнних дій. Тісна співпраця усіх учасників ринку туристичних послуг, об'єднання спеціалістів медичної та туристичної сфер, створення сприятливого законодавчого середовища, розробка прозорих механізмів фінансування, а також цільове спрямування коштів на відновлення та підтримку лікувально-оздоровчих закладів – це необхідні умови для розвитку не лише внутрішнього, а й в'їзного туризму медичного та лікувально-оздоровчого спрямування.

Санаторно-курортний комплекс – це сукупність на певній території різних установ (інтегрованих за кластерним типом), які задовольняють потреби в оздоровленні населення та сформовані на оригінальній інституціональній основі [12, с.54].

В науковій літературі існує чимало класифікацій санаторно-курортних закладів. Зокрема, їх класифікують за наступними ознаками:

- профілем - однопрофільні (монопрофільні) та багатопрофільні;
- спеціалізацією - загальнотерапевтичні та спеціалізовані;
- типом - санаторії та пансіонати з лікуванням; санаторії-профілакторії; будинки і пансіонати відпочинку; бази та інші заклади відпочинку; дитячі оздоровчі табори;
- функцією – лікувальні та оздоровчі;
- періодом функціонування - цілорічні та сезонні;
- цільовою аудиторією – для дорослих, для дітей, змішані;
- місцем розташування – в межах курортів, поза курортами;
- терміном перебування – нетривалого перебування; тривалого перебування;
- формою власності - підприємство колективної власності;

комунальне підприємство; державне підприємство; змішаної форми власності

- організаційно-правовою формою – акціонерне товариство; товариство з обмеженою відповідальністю тощо;

- правовим та економічним статусом - з повною правовою та економічною самостійністю; дочірні підприємства; філіали; представництва; відокремлені підрозділи. [30]

Територіальна організація санаторно-курортного комплексу обумовлена просторовим поєднанням рекреантів (туристів), які є споживачами санаторно-курортних послуг, рекреаційних ресурсів, що мають лікувально-оздоровчі властивості, підприємств спеціальної й загальної інфраструктури та обслуговуючого персоналу, які забезпечують умови для відпочинку і оздоровлення населення. Вона представлена рекреаційними регіонами та райони, до складу яких входять санаторії, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, будинки і пансіонати відпочинку, інші оздоровчі заклади.

На формування ринку санаторно-курортних послуг та його ефективний розвиток впливає велика сукупність різноманітних чинників, сутнісні характеристики та характер впливу яких буде проаналізовано у наступному підрозділі.

1.2 Передумови та чинники розвитку ринку санаторно-курортних послуг

Усі чинники, що впливають на розвиток ринку санаторно-курортних послуг в країні можна об'єднати у наступні групи: природні, економічні, соціальні, демографічні, політичні, екологічні (Таблиця 1.2.1)

Значний природно-ресурсний потенціал, сприятливі соціально-економічні, політичні та геополітичні чинники сприяли формуванню

потужних рекреаційних комплексів у більшості Європейських країн, США та інших високорозвинених країнах.

Таблиця 1.2.1

Основні чинники розвитку ринку санаторно-курортних послуг в країні. Складено автором

Вид	Чинники
природні	природні умови (географічне розташування, клімат, рельєф, геологічні, гідрографічні та ландшафтні особливості тощо), мінеральні та термальні джерела, пелоїди, озокерит, морське (океанічне) узбережжя, лісові масиви
економічні	рівень економічного розвитку (ВВП на особу), податкові умови, інвестиційний клімат, існуюча матеріально-технічна база, рівень капіталовкладень, наявність висококваліфікованих фахівців тощо
демографічні	чисельність та вікова структура населення
соціальні	матеріальні статки громадян, розвиток системи охорони здоров'я та системи підготовки фахівців, культурні традиції
політичні	політика держави щодо розвитку індустрії здоров'я, державні й регіональні стратегії та програми розвитку санаторно-курортної справи, законодавча база
екологічні	екологічний стан в країні та державна політика щодо його «оздоровлення»
геополітичні	військові дії в країні та у близькому зарубіжжі

Природні умови, державна підтримка туристичної галузі як стратегічної галузі та сприятливий інвестиційний клімат стали головними чинниками розвитку курортів у Єгипті, Таїланді, Тунісі, Марокко, В'єтнамі, багатьох острівних державах (наприклад Сейшели, Мальдіви та інших). У той же час, через несприятливість, перш за все, політичних та соціально-економічних чинників, навіть, за наявності багатого природного потенціалу, чимало держав (Чад, Судан, Сомалі, Гондурас, Нікарагуа, Бангладеш та інші) досі не створили ефективної системи охорони здоров'я та

конкурентоспроможного рекреаційно-туристичного комплексу. Одним із основних факторів який формує зацікавленість ринком санаторно-курортних послуг є цінова політика (рис. 1.2.1).

Рис. 1.2.1 Основні чинники вибору санаторно-курортних послуг.
Складено автором на основі [54].

Занадто високі послуги в умовах низького рівня доходів не сформують належний попит внутрішнього споживача, тому важливо постійно моніторити зміни у сфері особистих доходів населення [31]. Очевидним є факт, що скорочення реальних доходів населення, в умовах високої інфляції, негативно позначається на попиті на санаторно-курортні послуги. Окремі дослідники наголошують, що в умовах фінансової кризи також скорочується попит на послуги санаторно-курортних закладів з боку іноземних клієнтів. Тому система менеджменту санаторіїв повинна приділяти більше уваги питанням оптимізації стратегії ціноутворення [51].

Інфляційні процеси та падіння платоспроможності потенційних

відвідувачів зумовлюють зниження дохідності закладів санаторно-курортної сфери негативно впливаючи на впливу на їхні обсяги самофінансування, можливості модернізації інфраструктури та покращення якості послуг. Зростання експлуатаційних витрат через інфляцію та зниження фінансових надходжень змушують більшість закладів лікувально-оздоровчого туризму переходити на сезонну діяльність і диференціювати ціни на свої послуги залежно від сезонного попиту, рівня комфорту та кількості послуг. Значне зниження платоспроможності населення України й обмежені можливості фінансування лікувально-оздоровчих закладів за рахунок самофінансування, а також з державного та муніципального бюджетів, стали ключовими економічними факторами скорочення обсягів їхньої діяльності [54].

Вагомим чинником розвитку ринку санаторно-курортних послуг є залучення інвестицій для розбудови курортних комплексів. Мігущенко Ю. В. слушно зазначає, що саме ефективність функціонування курортних комплексів та ринку санаторно-курортних послуг напряму пов'язана з реалізацією крупних комплексних інвестиційних проектів, які спрямовуються на спортивної, розважальної, лікувально-оздоровчої, конгресної бази курорту (наприклад, побудова нових басейнів, тенісних кортів, розважальних комплексів, ресторанів, оздоровчих центрів, конгрес-залів [45].

Окрім того, важливим чинником розвитку санаторно-курортного закладу є правильно обрана власна стратегія, від якої великою мірою залежить і притік інвестицій, і розширення асортименту послуг, розбудова матеріально-технічної бази тощо. Розрізняють наступні види стратегії розвитку санаторно-курортних закладів та курортів загалом:

- стратегія кардинальної зміни (застосовується у разі зменшення завантаженості курорту, що вимагає з'ясування причин цього та пошуку методів підтримки здравниці (можливо перепрофілювання) з метою залучення державних і приватних інвестицій);
- стратегія збереження зростання (спрямована на підтримку в умовах

несприятливих зовнішніх умов, на залучення відпочиваючих завдяки введенню нових послуг, наприклад, медичних, профілактично-оздоровчих, реабілітаційних чи анімаційних;

- стратегія досягнутого зростання (застосовується для утримання досягнутого рівня у разі, коли курорт має у своєму розпорядженні лише обмежений набір нового продукту чи послуг і нездатний задовольнити новий ринок);

- стратегія вибіркового зростання, (орієнтована на певний сегмент ринку) [29].

Система санаторно-курортного обслуговування в Україні тривалий час розвивалась у рамках державної системи охорони здоров'я, її послуги були соціально орієнтованими та доступними для громадян, оскільки фінансувалися великою мірою за рахунок фондів соціального страхування та коштів профспілкових організацій підприємств. Проте застаріла матеріально-технічна база галузі, її низька пропускна спроможність навіть за високої кваліфікації персоналу і досконалості методик профілактики і лікування, робили санаторно-курортні заклади важкодоступними для більшості населення [38]. Тому в період розвитку масового туризму в країні (60–80-і рр. XX ст.) курорти, особливо кліматичні, заповнювались неорганізованими відпочиваючими, які користувались переважно приватним житлом.

Матеріально-технічна база переважної більшості українських курортів була сформована ще в радянські часи. Тоді ж і відбувся їх найбільш динамічний розвиток. За останні чверть століття склалися ряд факторів, які суттєво вплинули на розвиток вітчизняної системи санаторно-курортного обслуговування. Зокрема, це різке зменшення державного впливу на санаторно-курортні заклади і переважна їх більшість перейшли у приватну власність. Окрім того, відбулося значне зниження реальних доходів населення, що у комплексі із високими цінами на санаторно-курортне лікування, призвело до зменшення кількості відпочиваючих і

недовантаження закладів. До цього ще варто додати і застарілу курортну інфраструктуру - значна частина номерного фонду, а також обладнання відомих українських оздоровниць потребує капітального ремонту та кардинальної модернізації[26].

Дослідники розвитку вітчизняного ринку санаторно-курортних послуг зазначають, що однією з найактуальніших проблем у його розвитку, яка загострилася з початку перебудови економічної системи України, стало значне зменшення державного фінансування та зниження ефективності державного управління спеціалізованими лікувально-оздоровчими закладами, що негативно вплинуло на рівень їх конкурентоспроможності порівняно з іншими колективними засобами розміщення [10].

До 2014 року завдяки фінансуванню санаторно-курортного лікування за кошти соціального страхування вдавалось в майже 200 санаторно-курортних закладах, де працювало понад 16 тисяч працівників, забезпечувати санаторно-курортним лікуванням згідно з медичними показаннями орієнтовно 280 тис. застрахованих осіб і членів їх родин на рік. [69].

Тож до російсько-української війни вітчизняний ринок санаторно-курортних послуг перебував у процесі інституціональної, організаційної та структурної трансформації. До цього додалися серйозні соціально-економічні виклики – пандемія, анексія АР Крим, окупація частини території Донецької та Луганської областей та повномасштабне вторгнення Росії в Україну. Це ще більше загостило існуючі проблеми, проте, в умовах війни та післявоєнної перспективи саме суб'єкти санаторно-курортних послуг здатні стати основними осередками оздоровлення та реабілітації усіх постраждалих, що актуалізує завдання пошуку підвищення ефективності їх діяльності та розширення інструментів, які збільшать доступність санаторно-курортного обслуговування.

Санаторно-курортні заклади України є невід'ємною частиною системи охорони здоров'я населення, а тому їх функціонування та розвиток

відіграє важливу роль в соціально-економічній політиці місцевого, регіонального та державного рівнів. Визначені у Законі України «Про курорти» правові, організаційні, економічні та соціальні засади розвитку курортів в Україні базуються на принципах державної політики у сфері курортної справи: законодавчого визначення умов і порядку організації діяльності курортів; забезпечення доступності санаторно-курортного лікування для всіх громадян; врахування попиту населення на конкретні види санаторно-курортних послуг; економного та раціонального використання природних лікувальних ресурсів; сприяння перетворенню санаторно-курортного комплексу України у високорентабельну та конкурентоспроможну галузь національної економіки. При цьому особливого значення набуває питання аналізу впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища на регіональну політику розвитку санаторно-курортних закладів України.

Аналіз ринку санаторно-курортних послуг свідчить, що за 20 років (1995-2015 роки) кількість санаторно-курортних закладів в Україні зменшилася більш ніж на 40%. Так, якщо в 1995 році їх кількість складала 3147 одиниць, то у 2015 році скоротилась до 1863 одиниці. Очевидно, причиною цього стали, перш за все, соціально-економічні чинники, зокрема:

- зниження рівня купівельної спроможності громадян через високий рівень інфляції та зростання цін на путівки;
- зменшення рівня державної підтримки санаторно-курортних закладів, зокрема й через скорочення програм фінансування соціальних путівок Фондом соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності;
- невідповідність ціни та якості санаторно-курортних послуг;
- відсутність ефективних механізмів державної політики, як для соціальної підтримки населення, так і для економічного сприяння розвитку даного сектору.
- втрата доступності до найпопулярніших вітчизняних курортів через

анексію Росією АР Крим.

Очевидно також, що ця цифра після повномасштабного вторгнення Росії в Україну ще зменшилась, оскільки відбулася окупація окремих курортних територій у Запорізькій, Донецькій та Херсонській областях та різко загострилася ситуація з точки зору безпеки.

Через воєнні дії Україна втратила майже всі свої прибутки від санаторно – курортного туризму у Чорноморсько-Азовському регіоні та на сході, де відповідно, діє ворожий флот та існує небезпека постійних ракетних обстрілів.

У той же час варто зазначити, що після анексії АР Крим та повномасштабного вторгнення відбувся певний перерозподіл туристичних потоків і основними зонами лікувально-оздоровчого туризму в Україні стали курорти карпатського регіону, що зумовлено, перш за все відносною віддаленістю від зони бойових дій. Протягом війни багато санаторно – курортних закладів на заході України прихистили близько 50000 переселенців, які самі сплачували за своє проживання. Знову ж таки через бездіяльність держави в цьому секторі, відбулося безконтрольне підвищення цін на оренду житла.

Ще одним стримуючим чинником розвитку санаторно – курортного господарства в Україні є неналежний стан транспортних комунікацій. Технічний стан доріг у гірській місцевості Карпат, через складні умови рельєфу не є задовільним. Чимало окремих ділянок доріг не відповідають потоку автотранспорту, що призводить до аварійно – небезпечних ситуацій. Залізничний транспорт відіграє значну роль в розвитку туризму Карпатського регіону, адже є зручним та бюджетним видом транспорту в Україні. Але інфраструктура залізничного транспорту також потребує суттєвого удосконалення.

Визначальною передумовою та чинником розвитку санаторно-курортного комплексу є природні умови й ресурси, що мають лікувальні властивості. Люди з давніх часів знаходили в навколишньому середовищі

лікувальні засоби. Це і мінеральні води і лікувальні грязі і особливості клімату. Завдяки географічному положенню, геологічній будові і гідрогеологічним умовам Україна володіє потужним природним лікувально-оздоровчим потенціалом, на основі якого у довоєнний час сформувалися курорти різноманітного лікувально-оздоровчого спрямування, в межах яких функціонували санаторно-курортні заклади різної спеціалізації.

Варто зазначити, що природна придатність території до санаторно-курортного використання пов'язана не лише з наявністю відповідних ресурсів з оздоровчими властивостями, а й їх екологічним станом. Так, засміченість територій, зокрема рік та озер, лісів, неконтрольована вирубка дерев, знищення флори та фауни мають негативний вплив не тільки на якість лікувальних ресурсів, а й на зовнішній вигляд території, та загалом різко знижують її туристичну привабливість.

Окрім, санаторіїв та пансіонатів з лікуванням діяли оздоровчі заклади переважно сезонної дії, які були розраховані як на короткотривалий відпочинок (1-7 днів), так і на тривалий - протягом відпустки. Проте війна стала серйозним викликом як для української економіки загалом, так і туристичної галузі, зокрема. Тому, на наш погляд, повоєнний розвиток санаторно-курортної сфери буде відбуватися в умовах складних соціально-економічних випробувань та вирішення питань безпеки.

1.3 Сучасні тенденції розвитку ринку санаторно-курортних послуг у світі та його вплив на міжнародну туристичну привабливість країн.

Формування прототипів окремих елементів сучасного санаторно-курортного обслуговування відбувалося паралельно із набуттям в далеку давнину популярності оздоровчих подорожей до купалень. Як свідчать історичні джерела, ще за часів Римської імперії виникають бальнеуми,

невеликі громадські лазні, а також більш просторі та ошатні терми. Це були доволі великі комплекси, до яких, крім купалень, часто входили спортивні зали, приміщення для трапез, бібліотеки, покої, і навіть невеликі театри. Римські публічні ванни стали попередниками сучасних європейських SPA-закладів. Вони поширились по території всієї Римської імперії, пізніше на їх основі утворились такі відомі європейські курорти як Баден-Баден у Німеччині та Бас в Англії.

Залишки курортів часів римського панування можна зустріти в районах сучасних курортів Болгарії, Румунії, країн Балканського півострова, Швейцарії, Австрії, Угорщини, Німеччини, Франції, Туреччини.

Одним із найдавніших курортів у Європі вважається Санкт-Моріц, де археологи знайшли залишки капітальних будівель на джерелах вуглекислих вод періоду бронзового віку. На місцях виходу цілющих джерел будувалися храми, а використання цілющої води ставало елементом релігійного культу.

Перші документальні згадки про оздоровчі подорожі на території сучасної України можна відшукати в документах, які датовані XVI-XVIII ст. Зокрема, згадуються лікувальні мінеральні сірководневі джерела Немирова (XVI ст.), Великого Любена (XVI ст.), Збручанські мінеральні води (XVII ст.), кримські грязі та солоні озера Півдня (XV-XVI ст.), Слов'янські солоні озера (XVII ст.) тощо. На думку окремих дослідників цей період був «епохою легенд відносно цілющих властивостей природних ресурсів».

Перші бальнеологічні курорти в Україні виникли на мінеральних водах у с. Шкло (1576 р.), в Трускавці (1827 р.) і в Моршині (1877 р.) Львівської області; с. Березівці під Харковом (1862 р.) і в Миргороді Полтавської області (1917 р.); грязьові – на Сакському озері в Криму (1799 р.), на Одеських лиманах (1829 р.), на Слов'янських озерах (1832 р.), у Євпаторії (1890 р.) і в Бердянську Запорізької області (1902 р.) [38].

З XIX ст. відомі кліматичні курорти Південного узбережжя Криму, бальнеологічні курорти Передкарпаття та Закарпаття, Поділля, Полтавщини, грязьові курорти Криму та Одещини. Діяли вони на благодійних або

комерційних засадах. Окрім бальнео-, грязе- і кліматолікування у них стали широко застосовуватись методи апаратної фізіотерапії. 1876 року за ініціативи Й. Й. Мочутковського в Одесі було створено Одеське бальнеологічне товариство. Завданням товариства було дослідження природних лікувальних засобів, розташованих в Одесі та її околицях: лиманів, їх грязей, морської води тощо [64].

У наш час у більшості країн світу сформувалися рекреаційні комплекси, компонентами яких є підприємства лікувально-оздоровчого спрямування, що функціонують на базі природних лікувальних ресурсів. Проте особливості їх функціонування, структура та характер послуг, а також їх доступність залежить від ментальності та добробуту громадян, традицій, демократичних перетворень, політичної й економічної ситуації та наявної природно-ресурсної бази в країні. У розвинених країнах система рекреаційно-курортних послуг (США, Канада, країни Євросоюзу, Японія, Австралія, Нова Зеландія) спрямована на забезпечення потреб як вітчизняного, так і закордонного споживача, а в країнах, що розвиваються (Єгипет, Туніс, Таїланд, Еквадор, Індія та інші) такі послуги доступні лише місцевим багатіям та орієнтовані переважно на закордонних туристів.

У Європейських країнах сформувалася найпотужніша система санаторно-курортного обслуговування, що базується на комерційному підході та має наступні основні риси:

- здійснюється розвиток оздоровчих курортів та вузькоспеціалізованих клінік;
- використовується найсучасніше обладнання, що постійно модернізується;
- пацієнтам не приписується суворий режим, вони можуть вільно обирати лікувальні процедури;
- забезпечується високий рівень обслуговування та комфорту;
- висока вартість послуг, тому орієнтація на заможних туристів;
- курорти знаходяться у віданні або місцевих органів

самоуправління, або приватних осіб, або акціонерних товариств;

- державне управління обмежується, як правило, контролем за дотриманням курортного законодавства, субсидіюванням гідрогеологічних досліджень та будівництвом загально курортної інфраструктури;

- органи охорони здоров'я обмежуються контролем дотримання санітарно-гігієнічного режиму, але не приймають участі у відборі хворих на курорти;

- широко застосовуються різноманітні СПА-технології, косметологічні процедури та надається великий спектр додаткових послуг.

Всесвітня туристична організація (UNWTO) веде облік міжнародних туристів за метою подорожей, виокремлюючи наступні мотиви (рис. 1.3.1):

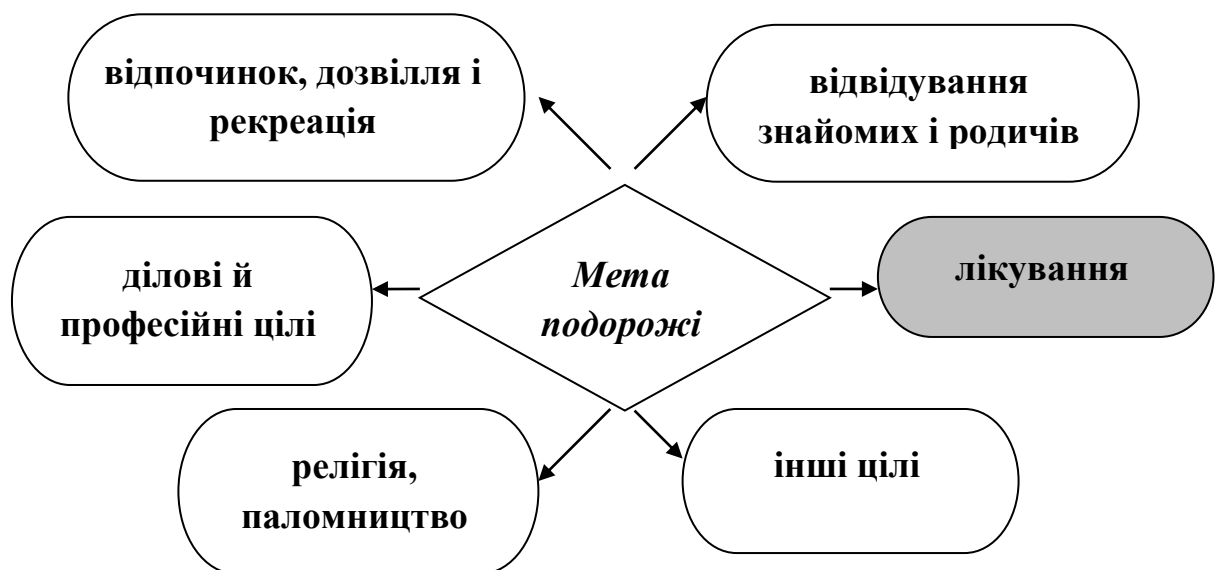

Рис. 1.3.1 Класифікація подорожей за метою (за методикою UNWTO). Узагальнено автором

Протягом останніх років близько 51 % міжнародних туристських подорожей здійснюють з метою відпочинку, дозвілля й рекреації, на поїздки задля ділових й професійних цілей припадає 15 %. А на специфічні цілі: лікування, відвідування знайомих і родичів, паломництво припадає 27 % та ще 7 % прибуттів здійснюють із різними іншими цілями [78].

За даними Глобального інституту здоров'я «Global Wellness Economy

Monitor» велнес представляє глобальну індустрію вартістю 4,2 трлн. доларів. Згідно аналітичного звіту Medical SPA Market Size, Share & Trends очікується, що розмір світового ринку медичних спа-послуг до 2026 року досягне 33,9 млрд. доларів США, а сукупний світовий темп зростання складе 13,8 % [64].

Державне агентство розвитку туризму в Україні у 2021 році здійснило масштабне дослідження туристичних подорожей в Україні за метою поїздки. Основним інструментом дослідження було опитування, а його аналіз здійснювався за методикою, яку розробив Український центр соціальних реформ. Згідно з отриманими аналітичними даними, серед наших співвітчизників найчастіше подорожують міські жителі, переважно це мешканці великих міст. Активніше подорожують жителі Сходу і Заходу України, дещо менше — жителі південних і центральних областей. Основна мета мандрівок українців – відпустка, дозвілля та відпочинок (68% респондентів). Більшість опитаних (48%) – віддає перевагу пляжному відпочинку, 36% – екскурсійному туризму, 17% подорожують у гори, а для 14% метою мандрівок є лікувально-оздоровчий туризм [15]. А нещодавні дослідження ДАРТ основних показників внутрішнього туризму продемонстрували, що у воєнний період поїздки із лікувально-оздоровчою метою складають у структурі туристичних подорожей понад 8,5%. (рис. 1.3.2)/

Варто зазначити, що, хоча абсолютна більшість жителів різних регіонів назвали основною метою своїх подорожей відпустки, дозвілля та відпочинок, найбільша частка таких відповідей серед усіх регіонів виявилася у мешканців нашої столиці, що, очевидно пов'язано з порівняно кращим матеріальним станом респондентів-киян. Серед головних перешкод реалізації туристичних потреб в Україні в умовах воєнного стану респонденти вказали безпеку, фінансові втрати, відсутність доступу до морських курортів та логістику (рис. 1.3.3). Також, варто зазначити, що майже 55% респондентів зазначили, що після повномасштабного вторгнення

(після 24 лютого 2022 року) не здійснили жодної подорожі.

На світовому ринку санаторно-курортних послуг лідерами є європейські країни так званої німецької школи курортології (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Чехія, Словаччина, Угорщина та ін.). За кількістю туристських прибуттів на санаторно-курортне лікування список європейських країн очолює Чехія.

Якому виду відпочинку в Україні ви надаєте перевагу зараз?

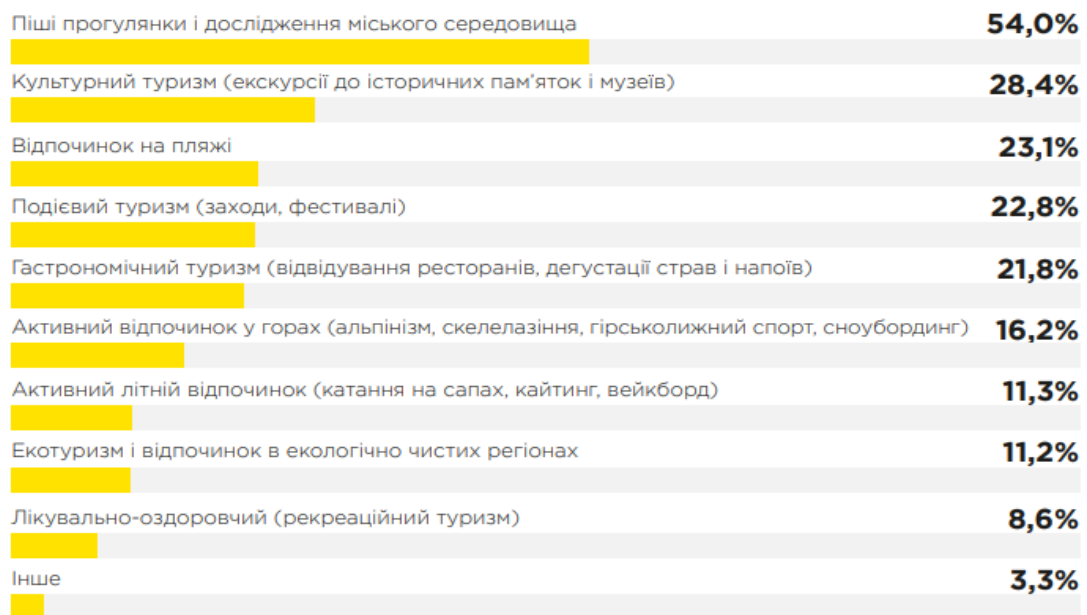

Рис. 1.3.2. Структура мотивів туристичних подорожей (за результатами дослідження ДАРТ, 2021р.) [15]

Найбільша і найвідоміша чеська оздоровниця — Карлові Вари, або Карлсбад, як називали цей курорт у XIX ст. Розташований він на заході країни. Історія курорту тісно пов'язана з відкриттям та освоєнням джерел мінеральних вод. Курортне лікування тут почалося ще в XV ст. У Кардових Варах на сьогодні офіційно налічується 12 джерел. Наймогутніше серед них — Вржидло — гейзер, що викидає близько 2000 л/хв. гарячої води (+ 72,6 °C) на висоту 12—14 м. «На цьому курорті туристи не лише лікуються, а й знайомляться з багатою історією і культурою міста. Карлові Вари нині приймають відвідувачів з усіх п'яти континентів. Особливо любляють

курорт німецькі туристи завдяки вигідному співвідношенню ціни та якості лікування. Лікують у Карлових Варах хвороби травного тракту й обміну речовин» [43].

Які перешкоди або обмеження ви бачите для подорожей в Україні в умовах воєнного стану?

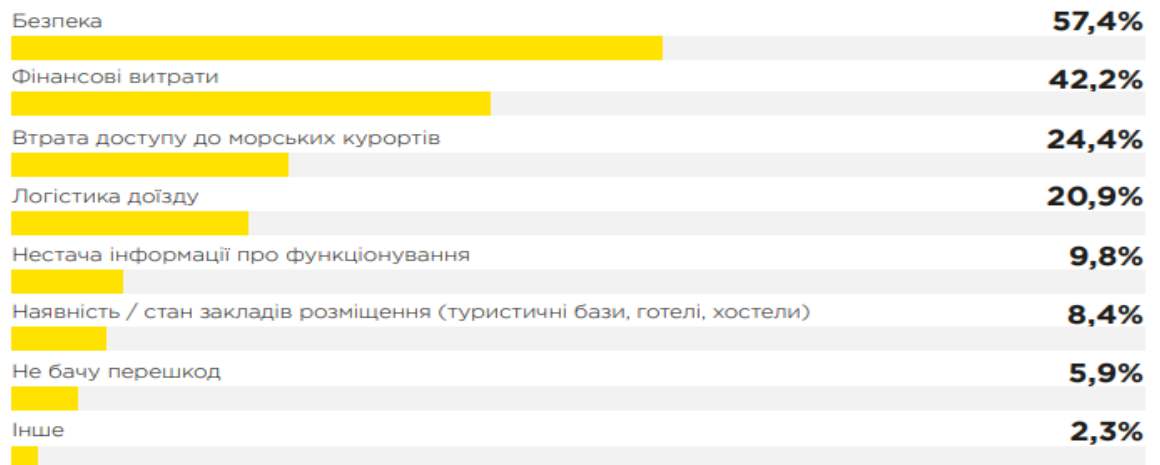

Рис. 1.3.3 Основні обмежувальні чинники туристичних подорожей в Україні в умовах воєнного стану [15]

Останнім часом спостерігається більш активне просування чеських оздоровчих закладів на європейський ринок лікувально-курортного туризму. Усі чеські курорти, крім лікувальних і оздоровчих, пропонують культурні, розважальні й спортивні програми. На курортах відкривають театральні сцени, галереї та виставкові зали, ігрові заклади тощо, розширюють можливості активного відпочинку, створюючи умови для гри в гольф і теніс, плавання, занять верховою їздою, пішохідних і велосипедних прогулянок. Лікувальні та оздоровчі програми вдало поєднуються з культурними, розважальними та пізнавальними заходами.

Головним конкурентом Чехії на європейському ринку лікувально-оздоровчого туризму є Угорщина, яку називають "країною термальних лазень". Тут в околицях Будапешта в 14 місцях із надр пробиваються 523 життєдайні потоки. Хоча лікування, пропоноване в цій країні, відрізняється від лікування на курортах Чехії і Словаччини, курорти Угорщини

користуються великим попитом. Її природні джерела і свердловини за добу дають близько 0,5 млн м куб. термальних вод, частина з них використовується в медицині. Європейським центром водолікувального купання Угорщина стала в XIX ст. Нині 22 міста і 62 угорських селища мають офіційно визнані лікувальні джерела [43].

Відвідування бальнеологічних курортів є однією з головних мотивацій подорожей в Угорщину. Особливо популярні відпочинок і лікування на угорських курортах серед туристів із Німеччини, США, Австрії. Та й самі угорці люблять свої курорти. На ці країни припадає половина всіх прибуттів.

На території Німеччини розташовані понад 300 курортів, в самій Баварії їх близько п'ятдесяти. Деякі мають світове значення, їх щорічно відвідують тисячі іноземних туристів. Це, насамперед, Баден-Баден — курорт із м'яким кліматом. Близько 2000 років тому римляни відкрили тут гарячі термальні джерела. Таких джерел у Баден-Бадені 20. Найбільшу світову популярність одержав Вісбаден (столиця землі Гессен), багатство якого полягає в 26 термальних лікувальних джерелах із температурою + 68 °С Це зелена оаза (з одного боку — Рейн, з іншого — гори Таунус) із середземноморським кліматом і середньорічною температурою + 9 °С. Вісбаден називають "Ніццою півночі"[43].

Щорічно курорти Німеччини приймають понад 1 млн осіб. Профілактичні та реабілітаційні програми, які вони пропонують, користуються попитом у мешканців Австрії, Франції, Бельгії, Люксембургу, США і Канади. [43].

Варто зазначити, що санаторно-курортне лікування та оздоровлення приваблює велику кількість іноземних туристів до курортів Австрії, Франції, Італії та інших країн

Варто зазначити, що розвинена санаторно-курортна база в країні є важливим чинником туристичної привабливості на світовому ринку та формує цілий ряд прямих і опосередкованих позитивних соціально-

економічних ефектів, зокрема:

- міжнародна «туристична впізнаваність» країни;
- зростання валютних надходжень до бюджету різних територіальних рівнів;
- поліпшення стану здоров'я громадян;
- розвиток підприємництва
- збільшення податкового потенціалу;
- збереження та примноження рекреаційного потенціалу;
- зростання ВВП країни та зростання добробуту громадян тощо

Таким чином, можна стверджувати, що розвинений санаторно-курортний комплекс країни за умови відповідної державної політики справляє позитивний вплив на міжнародну туристичну привабливість та генерує мультиплікативний ефект для національної економіки.

Міжнародний туризм, є продуктом суспільної діяльності. Сучасний стан розвитку світового ринку туристичних послуг показує себе з точки зору економічної діяльності та співпраці національних та регіональних ринків зі світовим ринком туристичних послуг. Однак економічний ефект від цього співробітництва залежить від рівня конкурентоспроможності національних і регіональних продуктів, які країна може запропонувати на міжнародній арені. До введення військового стану міжнародний туризм в Україні розвивався в тісному зв'язку з іншими формами міжнародної діяльності і плавно реагував підйомом або спадом темпів зростання на політичне й економічне становище в країні.

На відміну від багатьох інших галузей економіки, туризм не призводить до виснаження природних ресурсів та, будучи орієнтованою на експорт галуззю, виявляє велику стабільність в кризових умовах на світовому ринку у порівнянні з іншими галузями. Розвиток міжнародного туризму можливий лише за сприятливої державної політики та ефективного державно-приватного партнерства.

Яскравим прикладом того, як держава може допомагати

інвестиційним проектам в туризмі, в Іспанія. У 2008 році іспанський уряд схвалив Програму внутрішньої кредитної лінії обсягом у 400 млн. євро для модернізації старих готелів середземноморського узбережжя. Власники таких готелів могли розраховувати на п'ятирічне кредитування розмірі до 1,5 млн. євро для модернізації свого готелю під 1,5% річних (держава виділяла кошти за нульовою ставкою, цей відсоток йшов на оплату послуг державної фінансової установи, що працювала з програмою).

Одночасно було виділено кошти у розмірі 250 млн. євро для модернізації курортних місць – реконструкції набережних, поліпшення громадських зон під такий самий відсоток. При цьому міста і місцевий бізнес повинні були забезпечити половину фінансування у кожному з проектів, який фінансувався.

З огляду на ситуацію що сформувалася в Україні, можна сказати, що застосування методів державно – приватного партнерства тільки починає розвиватися і постійно уповільнюється завдяки непрозорим розподілам коштів і безвідповідальності за кінцевий результат.

Окрім організаційних та економічних заходів державної підтримки туристичної галузі, дуже важливе значення для створення якісного іміджу країни на міжнародній туристичній арені мають маркетингові заходи підтримки. При цьому потрібно, знову ж таки на державному рівні розробити стратегічні напрямки розвитку туристичного бізнесу, які будуть ґрунтуватися на національній природній та історичній унікальності, на тих платформах, що притаманні території тільки держави Україна, на народних звичках, на культурних та історичних подіях. Щоб зайняти свою «нішу» на міжнародному туристичному ринку, необхідно постійно застосовувати дієві та ефективні методи просування національного туристичного продукту (у т.ч. й санаторно-курортного). Окрім того, варто зазначити, що у багатьох країнах забезпечується державною рекламно – інформаційною підтримкою тих національних туристичних підприємств, які працюють на міжнародних ринках.

Розвиток державно-комунально-приватного партнерства у сфері туризму має здійснюватися на принципах соціальної відповідальності, довіри, економічної взаємовигідності та екологічної безпеки, що є важливою умовою забезпечення сталого розвитку вітчизняних туристичних дестинацій [65].

Досвід більш багатих та розвинених країн свідчить, що стабільний розвиток національної туристичної індустрії, її вагома роль на міжнародній арені є можливими лише на умовах співробітництва держави та приватних капіталовкладень. Для цього мають бути вигідні та прозорі умови для ведення бізнесу, залучення інвестицій та впровадження інновацій, підвищення кваліфікації трудових ресурсів тощо. Також треба зауважити що з метою максимізації доходів ринку міжнародного туризму в Україні, важливим моментом має стати цілеспрямована рекламна політика держави, спрямована на просуванні України та її туристичного потенціалу за кордон, зокрема на лідируючі в туристичному бізнесі країни. Створення закордонних туристичних представництв, реклама туристичного потенціалу України, представлення країни на міжнародних туристичних форумах є запорукою формування позитивного туристичного іміджу країни, налагодження бізнес – відносин з іноземними партнерами в галузі туризму, пробудження інтересу до країни іноземних інвесторів та потенційних туристів.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ РИНКУ САНАТОРНО – КУРОРТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

2.1. Організаційно – економічні засади та нормативно – правова база розвитку ринку санаторно – курортних послуг в Україні

Розвиток ринку санаторно-курортних послуг в Україні регулюється певними інструментами нормативно правового та організаційно-економічного характеру. Нормативно-правову базу утворюють кодекси, закони, постанови, стандарти, накази тощо. Перелік основних чинних нормативно-правових інструментів, що регламентують санаторно-курортну діяльність надано в таблиці 1.2.1.

Зокрема, Закон України «Про туризм» «визначає загальні правові, організаційні та соціально – економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією та здійсненням туризму на території України» [24].

У ст. 4 цього закону серед різновидів туризму виокремлюється й лікувально-оздоровчий туризм, який забезпечується, перш за все, санаторно-курортними послугами.

Закон України «Про курорти» «визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади розвитку курортів в Україні та спрямований на забезпечення використання з метою лікування і оздоровлення людей природних лікувальних ресурсів, природних територій курортів, які є надбанням народу України, та їх охорони» [60].

Таблиця 1.2.1

Основні нормативно-правові документи санаторно-курортної діяльності в Україні. Складено автором на основі [18]

Вид	Документ
Кодекси	Конституція України Водний кодекс України Лісовий кодекс України Господарський кодекс України Бюджетний кодекс України
Закони	Основи законодавства України про охорону здоров'я Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я Про туризм Про курорти Про охорону навколишнього природного середовища Про природно-заповідний фонд
Нормативні документи	Правила розробки і охорони родовищ лікувальних мінеральних вод, ((НПАОП 14.0-1.01-87) Державні санітарні правила та норми ДСанПіН 5.5.5.23-99 «Улаштування, отримання і організація режиму діяльності дитячих оздоровчих закладів», затверджені постановою Головного державного санітарного лікаря України від 26.04.1999 № 23 ДСТУ 878-93 «Води мінеральні фасовані. Технічні умови» ДСТУ 42.10-02-96 «Води мінеральні лікувальні. Технічні умови» Довідка для одержання путівки на санаторно-курортне лікування: форма № 070\0 Санаторно-курортна карта: форма № 072\0
Накази центральних органів виконавчої влади	Про затвердження Державних санітарних правил розміщення, улаштування та експлуатації оздоровчих закладів – МОЗ від 19.06.1996 № 172 Про вдосконалення акредитації закладів охорони здоров'я – МОЗ від 14.03.2011 № 142 Про затвердження порядку здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання -МОЗ від 02.06.2003 № 243
Інші	ДСТУ 4268:2003. Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги. Методичні рекомендації НТОУ «Туризм та пов'язані з ним послуги. Оздоровчі спа-центри. Методичні рекомендації НТОУ «Туризм та пов'язані з ним послуги. Таласотерапія.

У статті 2 цього закону зазначається, що «завданням законодавства про курорти є регулювання суспільних відносин у сфері організації і розвитку курортів, виявлення та обліку природних лікувальних ресурсів, забезпечення їх раціонального видобутку, використання і охорони з метою створення сприятливих умов для лікування, профілактики захворювань та відпочинку людей». Закон регламентує процес створення курортів, принципи їх розвитку, правила експлуатації та охорони природних лікувальних ресурсів, організацію лікування громадян в умовах санаторно-курортних закладів, а також визначає економічні й фінансові інструменти забезпечення функціонування курортів.

Основи законодавства України про охорону здоров'я «визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості» [46].

Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» «визначає правові, організаційні та економічні засади проведення реабілітації особи з обмеженнями повсякденного функціонування у сфері охорони здоров'я з метою досягнення та підтримання оптимального рівня функціонування у її середовищі» [64]. Санаторно-курортні заклади і до війни виконували реабілітаційну функцію, а з в умовах повномасштабного вторгнення та післявоєнного відновлення актуальність цієї функції ще більше зростає.

Господарський кодекс України «встановлює відповідно до Конституції України правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб'єктів господарювання різних форм власності» [14].

Якщо економічну систему держави або регіону розглядати як

історично сформовану систему пов'язаних між собою суспільним поділом праці і формами власності секторів, галузей і сфер діяльності в певних територіальних мережах (регіон, країна, увесь світ), то курортна діяльність відноситься до сфери обслуговування, хоча часто розуміється в значенні галузі діяльності.

Суб'єкти санаторно – курортної діяльності, або курортні заклади, як самостійні господарюючі структури утворюють сферу курортного обслуговування населення, яка називається курортним бізнесом у межах країни або регіону.

Економічне регулювання – це вплив на економіку з боку органів управління з метою підтримки якихось процесів на певному рівні або запобігання негативних явищ. Економічні регулятори – економічні важелі, які через механізм інтересів непрямо впливають на учасників економічних процесів. Сутність механізму регулювання розвитку економіки або певного виду діяльності визначається тим, що регулювання – це процес зовнішнього впливу на певний об'єкт (явище, процес, підприємства) з метою одержання певного економічно значущого результату. Таким результатом в економічному регулюванні можуть виступати дохід, прибуток, ціна реалізації, обсяг споживання, обсяг виробництва, обсяг експорту тощо. Одержання певного економічно значущого результату, в тому числі прибутку, не є випадковістю, а виступає результатом планування (планової діяльності).

Таким чином, можна констатувати, що економічне регулювання курортної діяльності – це вплив спеціалізованих органів державної влади та управління на економічну поведінку суб'єктів курортної діяльності з метою досягнення пріоритетів та завдань державної політики у сфері розвитку курортів. Отже, економічне регулювання санаторно – курортного бізнесу, спираючись на стратегію і тактику курортної політики, зводиться до встановлення чітких правил, приписів, норм і стандартів, які прямо або непрямо впливають на параметри діяльності курортних закладів.

Однією із форм регулювання економіки або виду діяльності є економічне управління, яке будується на рішеннях, що приймаються на основі аналізу та економічних розрахунків на майбутній, плановий період з урахуванням пріоритетів соціально – економічного розвитку держави або регіону. Воно має характер рекомендацій.

Економічне управління санаторно – курортним бізнесом зводиться до розроблення стратегії і тактики розвитку суб'єктів підприємництва у сфері курортної діяльності. Воно передбачає раціональне використання курортних та рекреаційних ресурсів за критеріями економічної, соціальної та природно економічної доцільності. Об'єктом планування діяльності курортного закладу є адекватні системи показників, в якій виражаються результати виробництва та споживання курортних послуг, комплектування, реалізації та споживання курортного продукту за певний проміжок часу, а також оцінювання економічно значущого результату – дохід, прибуток, обсяг податку тощо. [68, с. 42-43]

Кожен суб'єкт курортної діяльності в умовах ринку виступає як відкрита система, яка взаємодіє із зовнішнім середовищем, то планування спрямоване на подолання невизначеності зовнішнього середовища, в першу чергу в частині провадження курортної діяльності з урахування проголошених державою пріоритетів та обмежень. Зовнішнє середовище – це сукупність інституцій, органів, установ, господарських суб'єктів. А також економічних, суспільних і природних умов, обмежень та викликів, інших зовнішніх для підприємства факторів, що можуть мати вплив на економічні результати діяльності.

У науковій літературі часто зустрічаються поняття «економічний механізм», «механізм господарювання» тощо. «Під поняттям «економічний механізм», зазвичай розуміють спосіб, припис, порядок, технологію, процедуру розробки, ухвалення та виконання економічних рішень. З урахуванням наведеного – організаційно – економічний механізм регулювання курортної діяльності – це система економічних відносин, що

визначає загальний порядок провадження курортної діяльності на основі застосування певних правил, приписів, процедур з метою досягнення пріоритетів та завдань державної політики у сфері розвитку курортів» [68, с.44].

Організаційно – економічний механізм управління курортною діяльністю, визначається тим особливим місцем, яке ця діяльність займає в соціально – економічній системі держави. З точки зору країни і суспільства санаторно – курортна діяльність, як вид бізнесу, має характерні і специфічні риси. Серед характерних рис можна виокремити наступні:

- санаторно – курортна діяльність, як вид бізнесу, має на меті отримувати прибуток;
- у результаті позитивних результатів курортної діяльності уможлиблюється сплата до бюджетів різних рівнів податкових надходжень;
- на підприємствах, що займаються курортною діяльністю, створюються робочі місця, що позитивно впливає на рівень соціального спокою у суспільстві;
- у результаті курортної діяльності підтримується розвиток місцевої інфраструктури [68, с.45-46].

Основними специфічними рисами є:

- курортна діяльність має яскраво виражену соціальну спрямованість, яка полягає у підтримці фізичного здоров'я населення, підвищенні працездатності громадян, продовженні тривалості життя, що безумовно відповідає пріоритетам державної соціально – економічної політики;
- курортна діяльність пов'язана з використанням особливо цінних природних ресурсів, які є власністю держави або народу, внаслідок чого виникає необхідність регламентування використання цих ресурсів та уможливлення їхнього доступу наступним поколінням;
- курортна діяльність пов'язана з впливом на фізичний стан людини, а тому окремим споживачам у випадку наявності медичних

протипоказань може бути відмовлено у наданні курортних послуг, що не допускається при споживанні інших видів послуг;

- кожен курортний заклад формує фактично монопольну пропозицію, оскільки використовує унікальний природний лікувальний фактор, держава має вживати заходів для підтримки здорової конкуренції на ринку курортних послуг та регулювати окремі питання ціноутворення на курортні послуги;

- споживання курортних послуг призводить до зміни характеристик фізичного здоров'я людини, а тому організація та безпосереднє надання курортних послуг має здійснюватися висококваліфікованими спеціалістами – лікарями, реабілітологами, курортологами, для чого держава формує вимоги до персоналу курортних закладів;

- ефективність курортної діяльності залежить від розташування курорту – геопросторового розповсюдження основного курортного фактору, який використовується у курортній діяльності, а також від сезонності – особливо на приморських курортах [68, с.46].

Поєднання характерних та специфічних рис санаторно – курортної діяльності обумовлює вибір конкретних параметрів організаційно – економічного механізму регулювання розвитку цієї діяльності.

Діяльність санаторно-курортних закладів в Україні регулюється Міністерством охорони здоров'я, оскільки згідно Положення «Про санаторно-курортний заклад» він є «закладом охорони здоров'я, що забезпечує надання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів курортів (лікувальних грязей та озокериту, мінеральних та термальних вод, ропи лиманів та озер, природних комплексів із сприятливими для лікування умовами тощо) та із застосуванням фізіотерапевтичних методів, дієтотерапії, лікувальної фізкультури та інших методів санаторно-курортного лікування»[59].

За класифікацією Всесвітньої Туристичної Організації (UNWTO) особи, які прибувають у санаторно-курортні заклади є туристами, тому певні аспекти вітчизняних суб'єктів санаторно-курортної діяльності регламентуються туристичним законодавством та відповідними нормативними й рекомендаційними документами, як то: ДСТУ 4268:2003. Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги; Методичні рекомендації НТОУ «Туризм та пов'язані з ним послуги. Оздоровчі spa-центри; Методичні рекомендації НТОУ «Туризм та пов'язані з ним послуги. Таласотерапія, тощо.

На глобальному рівні регулювання розвитку курортної діяльності здійснюють спеціальні міжнародні організації. Провідною міжнародною організацією, що здійснює непряме регулювання курортної діяльності, є Всесвітня Туристична Організація. Існують міжнародні організації, що опікуються розвитком туризму та курортної діяльності в межах континентів, зокрема:

- Європейська комісія подорожуваль;
- Азійсько – Тихоокеанська асоціація подорожуваль;
- Карибська туристська організація та інші.

«Зусилля цих організацій спрямовані на формування та реалізацію проектів з некомерційного просування туристичних та курортних продуктів, а також інформаційно – рекламну підтримку туристичної та курортної діяльності на визначених цільових ринках» [68, с.46-47].

У переважній більшості країн створені Національні туристичні організації – некомерційні структури, що здійснюють маркетингові заходи у сфері просування на внутрішній та зовнішній ринки національного туристичного та курортного продукту, в першу чергу шляхом реалізації інформаційних, освітніх, культурних, виставкових та рекламних заходів. Діяльність Національних туристичних організацій фінансується за рахунок бюджетних коштів, а також інших джерел, у тому числі спонсорських внесків. [68, с.48-49]

Важливою проблемою організації функціонування механізму регулювання курортної галузі є регулярне проведення економічної оцінки рекреаційних ресурсів. Економічна оцінка рекреаційних ресурсів, як наукова проблема, є малорозробленою, а відповідні методичні підходи оцінювання ґрунтуються на догмах «фізичної економіки», які враховують лише можливості отримання прямих матеріальних ефектів. [68, с.51]

Держава має вживати заходів спрямованих на унеможливлення забруднення природних територій курортів. Це досягається через обмеження господарської діяльності на певній території, як правило, за допомогою адміністративних методів (пряма заборона). Вказане проявляється у відмові від розміщення поблизу курортних, рекреаційних територій шкідливих виробництв та інших потенційно небезпечних для екосередовища об'єктів господарської діяльності, що виступає запорукою збереження, у тому числі й унікальних природних лікувальних ресурсів.

2.2 Природно – ресурсний потенціал розвитку ринку санаторно – курортних послуг в Україні

В Україні є багатий потенціал для розвитку санаторно – курортного туризму завдяки наявності різних типів природних ресурсів, таких як бальнеологічні, грязьові та кліматичні, необхідних для функціонування лікувальних закладів. Це робить Україну привабливою для розвитку лікувально-оздоровчого туризму та створює сприятливі передумови для розвитку ринку санаторно-курортних послуг.

Згідно ст. 6 ЗУ «Про курорти» до природних лікувальних ресурсів належать мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики

захворювань [60]. Їх розміщення в Україні відображено на рис. 2.2.1.

Рис. 2.2.1 Розміщення лікувально-оздоровчих ресурсів по території України [НДІ курортології]

Природні лікувальні ресурси (ПЛР) мають три головні ознаки: природне походження; лікувальне застосування у практично незміненому природному стані, переважно у курортних умовах; можуть бути курортоутворюючим фактором.

За походженням розрізняють дві групи ПЛР. До першої відносяться мінеральні та термальні води, лікувальні грязі (пелоїди), озокерит, бішофіт - ПЛР, що є продуктом геолого-гідрогеологічних екзогенних та ендегенних процесів, існують у вигляді геологічних тіл, об'єктів, прояви яких локалізовані у вигляді конкретних родовищ, використання яких потребує геолого-розвідувальних робіт. До цієї групи умовно можна віднести родовища ропи лиманів та озер. Їх об'єднує локальність розповсюдження, часто наявність родовища пелоїдів на дні. Застосування цієї групи ПЛР у лікувальній практиці, за виключенням деяких видів мінеральних вод,

можливо й у позакурортних умовах.

До другої групи відносяться природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, які придані для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. До цієї групи необхідно віднести морську воду з урахуванням всього природного комплексу узбережжя. Для цієї групи характерним є те, що лікувальну дію природного об'єкту обумовлено впливом комплексу різноманітних природних чинників, таких як: клімат, особливості ландшафтних умов, морська вода та сонячна радіація, узбережжя тощо. Тобто ці лікувальні чинники діють у своїй сукупності – у вигляді природного комплексу, тому їх лікувальний вплив забезпечується тільки у курортних умовах, на місці розташування природного комплексу.

Дослідженням лікувальних властивостей вищезазначених чинників, їх лікувальної дії та можливостей використання в програмах санаторно-курортного лікування й реабілітації здійснюють фахівці Науково-дослідного інституту курортології та реабілітації [18].

Україна володіє потужним потенціалом бальнеологічних ресурсів, види та розміщення яких відображено в таблиці 2.2.1. Окрім джерел мінеральної води, що значною мірою використовуються в технологіях питного лікування, також в Закарпатській області є значні запаси термальних вод, на базі яких сформувалися сучасні лікувально-оздоровчі дестинації (найбільші - в Берегове та Косино).

В Україні є великі запаси лікувальних грязей. Всього налічується близько 200 родовищ, з яких переважна більшість не експлуатується і є перспективними запасами. За прийнятою класифікацією лікувальні грязі поділяються на торфові (прісноводні, мінералізовані), мулисті (сапропелі, сульфідні, мінеральні, глинистий мул, глини) та псевдовулканічні (сопочні та гідротермальні).

На рис. 2.2.1 відображені найбільш поширені та використовувані види й підвиди лікувальних грязей в Україні.

В Україні експлуатуються 7 торфових і 10 сульфідних родовищ лікувальних грязей. Їх розміщення подано в таблиця 2.2.2.

Таблиця 2.2.1

Види та розміщення джерел природної мінеральної води в Україні. Складено автором на основі [41]

Група	Вид	Лікувальні властивості	Курортне розташування
А	Води без специфічних компонентів та властивостей	Лікувальна дія зумовлена основним іонним складом та загальною мінералізацією; азот та метан містяться у них у розчиненому стані в умовах атмосферного тиску тільки у незначних кількостях.	Миргород (Полтавська область), Куяльник (Одеська обл.), Трускавець (Львівська обл.), Феодосія (АРКрим), Очаків (Миколаївська обл.) та ін.
Б	Води вуглекислі	Лікувальна дія зумовлена наявністю у великих кількостях розчиненого вуглекислого газу, який становить 95-100% газів, а також іонним складом та загальною мінералізацією.	Поляна (Закарпатська обл.), Голубине (санаторій «Квітка полонини»), Сойми (санаторій «Верховина»)
В	Води сульфідні	Фізіологічна та лікувальна дія зумовлена наявністю сульфідів (вільного сірководню та гідросульфіді іону)	Любень-Великий (Львівська обл.), Синяк (Закарпатська обл.), Черче (Івано-Франківська обл.).
Г	Води залізисті, миш'яковисті або миш'якові з високим вмістом марганцю, міді, алюмінію.	Лікувальна дія зумовлена (окрім їхнього іонного, газового складу та мінералізації) одним або декількома з перелічених фармакологічних активних компонентів	«Гірська Тиса» (Закарпатська обл.)
Ґ	Води бромні, йодні та з високим вмістом органічних речовин	Лікувальна дія зумовлена з високим вмістом органічних речовин іонів броміду та йоду	Трускавець (Львівська обл.), Березівські мінеральні води (Харківська обл.)
Д	Радонові (радіоактивні) води	Лікувальна дія зумовлена радіоактивними властивостями	Хмільник (Вінницька обл.)

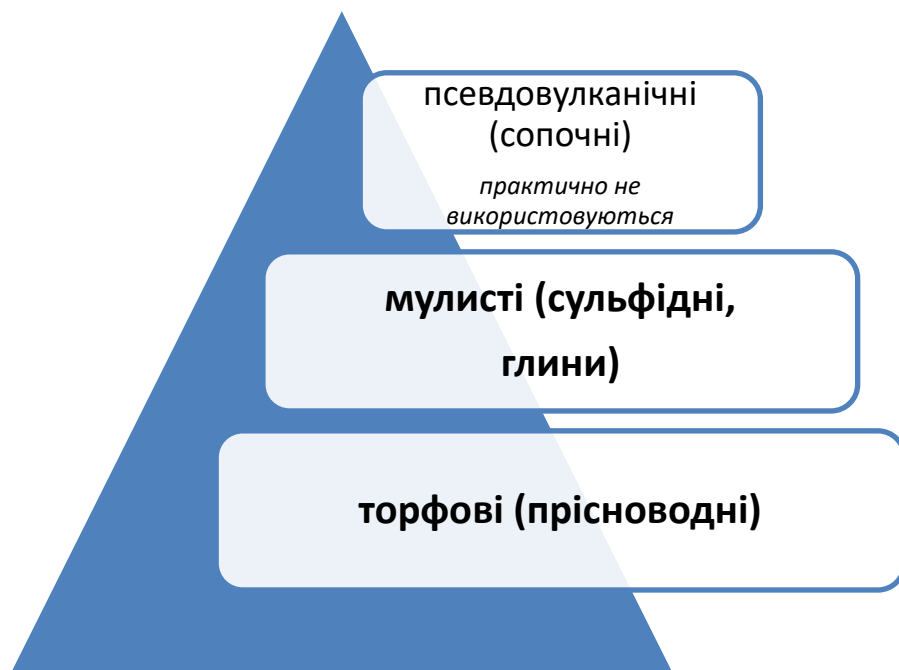

Рис. 2.2.1 Найбільш поширені в Україні та використовувані в санаторно-курортній лікувальній практиці лікувальні грязі. Складено автором

Таблиця 2.2.2

Розміщення родовищ торфових грязей в Україні. Складено автором.

Регіон	Родовища
Львівська обл.	Шкловське, Великолюбінське, Моршинське
Вінницька обл.	Немирівське, Війтівецьке
Тернопільська обл.	Настасівське
Івано-Франківська область	Черченське, Підпечеринське, Осмолодське
Волинська обл.	Журавицьке
Житомирська обл.	Зарічанське
Полтавська область	Малосорочинське
Харківська область	Березівське
Чернівецька область	Глибочицького, Сторожинецького, Вижнівського районів

Торфові грязі – це органогенні болотні відклади, які утворилися в результаті часткового бактеріального розкладу рослин-торфоутворювачів в умовах надмірної вологи і слабкого доступу кисню. Вони містять більше 50% органічних речовин, а ступінь їх бактеріальної переробки (ступінь

розкладу) становить близько 40%. Найціннішими вважаються гіпсові і купоросні торфи з мінералізованим (понад 2 г/л) грязьовим розчином. Поклади торфових лікувальних грязей формуються переважно в лісовій і лісостеповій медико-географічних зонах [41].

Одним із незадіяних в курортно-рекреаційній діяльності природних об'єктів із сприятливими для лікування умовами є території Національних природних парків.

Відповідно до «Положення про рекреаційну діяльність в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів ПЗФ України може здійснюватися за такими основними видами: «...оздоровлення: – використання рекреантами природних лікувальних ресурсів ПЗФ з метою відновлення розумових, духовних і фізичних сил людини» [18].

Науковцями ДУ «Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології МОЗ України» у 2013 році було розроблено методичні рекомендації з організації функціонування центрів санаторного лікування на територіях ПЗФ загальнодержавного значення, в яких обґрунтовано перелік показників стану територій ПЗФ для організації санаторного лікування й визначення перспективної спеціалізації та розроблено проект Положення про Центр санаторного лікування на території національних природних парків на прикладі НПП «Вишнівецький».

Територіально найбільше поширення природно – лікувальних ресурсів спостерігається в західній та південно – західній частині країни, тобто – у Карпатському та Причорноморському курортних регіонах. Зокрема, лідерами щодо запасів курортних ресурсів та розвитку лікувально-оздоровчого туризму санаторно – курортного типу у довоєнний період були Закарпатська, Львівська, Одеська та Запорізька області, а до 2014 року – АР Крим.

В межах Закарпатської області функціонують цілий ряд курортів, що використовують усю природну лікувальну базу регіону – джерела

мінеральної й термальної води, пелоїди, озокерит та сприятливий клімат. Зокрема:

- «Поляна». Спеціалізується на захворюваннях шлунково – кишкового тракту. Має джерело мінеральної води «Поляна – купіль». Взимку пропонує спортивно – рекреаційну діяльність – гірськолижний курорт, який має нескладну трасу, тому можна планувати відпочинок з дітьми.

- «Солочин». Має джерело сірко – водневої води і спеціалізується на лікуванні цілої низки різноманітних захворювань - це і лікування шлунково - кишкового тракту, серцево – судинних захворювань, захворювань опорно – рухового апарату, хвороби ендокринної системи, нервової системи.

- «Шаян». Має джерело мінеральної води «Шаянська», яка є аналогом води «Боржомі».

- «Карпати». Має джерело «Поляна купіль». Славиться термальними джерелами. Спеціалізується на серцево – судинних захворюваннях і захворюваннях нервової системи.

- Село Довге. Має джерело мінеральної води «Боржавська», а також джерело термальної води «Теплицька». Спеціалізується на лікуванні хвороб ендокринної системи, нервової системи, шлунково – кишкового тракту.

- «Кваси». Має джерело дуже популярної води «Єсентукі». Спеціалізується на лікуванні захворювань опорно – рухового апарату, нервової системи.

- «Лісарня». Має джерело мінеральної води «Поляна квасова». Спеціалізується на лікуванні захворювань кровообігу, нервової системи, серцево – судинної системи.

- «Берегове». Має термальні джерела. З глибини 1080 метрів б'є гейзер температурою + 50 градусів С. Температура води в басейні, який підлаштований під гейзер - + 33 градуси С.

Також можна виділити курорт «Солотвино». В деяких озерах цього курорту концентрація солі порівняна з концентрацією солі у Мертвому морі.

Природний потенціал грязелікування Закарпатської області забезпечується запасами торфових лікувальних грязей. За мінералізацією Закарпатські мінеральні води є слабо, мало, середньо і високомінералізованими. Також є розсоли. Тут є майже всі бальнеологічні групи мінеральних вод. Значна частина зосереджена в гірській зоні (61,4%), менша в передгірній зоні (31,4%) і лише 7,2% джерел в низовинній частині області.

Запаси озокериту, який є сумішшю вуглеводів, смол та асфальтенів, (відомий як гірський віск) і має лікувальні властивості також знаходяться на території Закарпатської області. Окрім того, Закарпаття багате різноманітними цікавими туристичними об'єктами. Це і гора Говерла з багатою флорою та фауною, і знаменита Поляна нарцисів, і Ужанський парк, і Карпатський біосферний заповідник, і озеро Синевир. Все це створює сприятливі передумови для доповнення санаторно-курортних програм цікавими екскурсійними програмами.

В сучасних умовах війни, Закарпатська область є найбільш безпечним і щодо ризику окупації, і щодо ракетних атак.

Значні запаси природних лікувальних ресурсів зосереджені у Львівській області (Трускавець, Моршин, Східниця та інші). Трускавець – це перший в Україні курорт, який відіграв ключову роль у становленні національної традиції курортного відпочинку. «В наш час курорт Трускавець називають «SPA – столицею» Західної України, перш за все, завдяки готельно – санаторному комплексу «Rixos – Прикарпаття», що входить до турецької мережі розкішних готелів «Rixos». Тут та в інших курортних готелях («Маріот Медікал Центр», «Женева», міжнародного реабілітаційного центру «Еліта»). відбувається популяризація нової концепції курортного відпочинку та оздоровлення» [74].

Одеська область входить у Причорноморський рекреаційно –

туристичний регіон і займає перше місце серед інших областей регіону по складу та обсягу курортно – рекреаційних ресурсів завдяки географічному положенню та сприятливому клімату. Одним з основних рекреаційних ресурсів є Чорне море. «У Одеській області загальна довжина морського узбережжя, включаючи лимани, становить 394 кілометри, з яких 175 кілометрів припадає на морські пляжі, що підходять для використання в рекреаційних цілях» [53]. У межах області сформувалися три курортно – рекреаційні райони: Одеський, Білгород–Дністровський і Татарбунарський.

Варто зазначити, що й інші регіони України мають значні запаси природних лікувальних ресурсів, що у поєднанні із відповідною інфраструктурою стали основою формування курортних DESTINAЦІЙ, які вже мають міжнародну популярність. Так, основними природними лікувальними факторами Полтавської області є: «м'який» клімат, завдяки якому лікування та оздоровлення в санаторіях Полтавської обл. не потребує тривалої адаптації, що є особливо важливим для людей похилого віку та дітей; торф'яні грязі; джерела хлоридо-натрієвої та гідрокарбонатно-натрієвої мінеральної води та відомий на всю Україну бішофіт – геологічний аналог Мертвого моря, що використовується в санаторно-курортному оздоровленні, лікувальних програмах спортивних і реабілітаційних центрів та визнаний ефективним у лікуванні понад 50 видів захворювань [26].

Загалом, практично у всіх регіонах України є певний потенціал природних лікувальних ресурсів, придатних для використання в програмах санаторно-курортного лікування. Він сприяв формуванню курортних DESTINAЦІЙ, рівень розвитку яких дозволив дослідникам усі регіони згрупувати у шість груп [58]:

- перша – Львівська та Одеська області;
- друга – м. Київ;
- третя – Вінницька, Закарпатська, Полтавська області;
- четверта – Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Харківська області;

- п'ята – Волинська, Донецька, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Чернівецька області;

- шоста – Дніпропетровська, Житомирська, Кіровоградська, Луганська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська області.

Отже, найбільші курортні DESTИНАЦІЇ в Україні до початку повномасштабного вторгнення розвивалися у Львівській, Одеській, Закарпатській, Вінницькій та Полтавській областях. Особливості функціонування діючих курортних DESTИНАЦІЙ в Україні в умовах війни відображено в наступному підрозділі роботи.

2.3. Особливості функціонування та проблеми розвитку вітчизняних DESTИНАЦІЙ санаторно – курортного обслуговування в умовах війни.

Як зазначалося вище, завдяки багатому природному потенціалу, відповідній санаторно-курортній матеріальній базі, достатньо високому рівню розвитку курортологічних досліджень та наявності висококваліфікованих фахівців, в Україні сформувався потужний санаторно-курортний комплекс, що, найперше, успішно розвивався в АР Крим, регіонах Причорноморського та Карпатського регіонів (таблиця 2.3.1, рис.2.3.1). Агресія російської федерації, що розпочалася у 2014 р. нанесла значних збитків вітчизняній санаторно-курортній галузі. З анексією Криму, Україна втратила 26 родовищ лікувальної грязі та більше 600 закладів лікувально-оздоровчого спрямування (у тому числі 122 дитячих). За даними Державної служби статистики станом на 2020 рік в Україні нараховувалося 10 458 лікувально - оздоровчих закладів, серед яких: 284 санаторії та пансіонатів з лікуванням; 55 санаторіїв – профілакторіїв; 67 будинків та пансіонатів для відпочинку; 1235 баз відпочинку та інших закладів, а також 8808 дитячих закладів для оздоровлення й відпочинку. [16].

Серед 8808 закладів оздоровлення та відпочинку дітей 241 були оздоровчими, в яких відпочили 98468 дітей. Це склало 21 % загальної кількості дітей віком 7-16 років.

Таблиця 2.3.1

Дестинації санаторно-курортного лікування, що функціонували в Україні у довоєнний час (за регіонами). Складено автором на основі [10, 41]

Місцезнаходження	Тип курортів	Природні лікувальні ресурси та їх основні лікувальні фактори
1	2	3
Поляна, Сонячне Закарпаття, Немирів, Біла Церква, Миронівка, Хмільник, Моршин, Трускавець, Верховина, Карпати, Квітка Полонини, Миргород, Шкло, Синяк, Любінь Великий, Гірська Тиса, Шаян, Свалява, Усть-Чорна, Солоний Лиман, Горинь, Черче, Березівські мінеральні води, Рай-Оленівка, Старобільськ	Бальнеологічні курорти	Основний лікувальний фактор – мінеральні води, що застосовуються у вигляді ванн, душів, для пиття, інгаляцій, зрошування, промивання тощо. Супутній лікувальний чинник – клімат
Бердянськ, Гопри, Євпаторія, Маріуполь, Куяльницький, Слов'янськ, Феодосія, Саки	Грязеві курорти	Основний лікувальний фактор – грязь, що застосовується у вигляді ванн, аплікацій, тампонів, компресів тощо. На грязевих курортах використовується мулова грязь солоних озер і лиманів, сапропелева (мулова грязь прісних озер), торфова (прісна і мінералізована), а також гідротермальна і сопкова (вулканічного походження)
Ірпінь, Буча, Ворзель, Конча-Заспа, Пуща-Водиця, Соснівка, Одеський курортний район, Південний берег Криму, Закарпатська група курортів, Яремча, Бердянськ, Кирилівка, Верховина, Звенигородська курортна зона	Кліматичні курорти	Основний лікувальний чинник – клімат, до якого, залежно від розташування додаються мінеральна вода, лікувальна грязь та морське середовище. Додаткові засоби - фізіотерапевтичні процедури, лікувальне харчування, лікувальна фізкультура

Продовження таблиці 2.3.1

1	2	3
Курорти змішаного типу (з кількома лікувальними факторами)		
Великий Любін, Миргород, Моршин, Трускавець, Черче, Шкло	Бальнеогрязеві	Поєднання кількох лікувально-оздоровчих чинників
Аркадія, Бердянськ, Маріуполь, Кирилівка, Куяльник Євпаторія, Кирилівка, Феодосія	Кліматогазеві	

Лідерами за кількістю діючих до війни дитячих оздоровчих закладів були Херсонська (33), Полтавська (26) та Сумська (21) області .

Варто зазначити, що у 2020 році близько 70% об'єктів санаторно–курортного комплексу України знаходилися у приватній власності, тоді як у державній та комунальній власності було лише 30 %. [16].

Також важливо наголосити, що у довоєнний час серйозним випробуванням для вітчизняного ринку санаторно-курортних послуг стала пандемія коронавірусу. Так, у 2020 році «кількість санаторно-курортних закладів у порівнянні із 2018 роком скоротилася на 49%, а кількість ліжко–місць у спеціалізованих закладах розміщення – більш як на 55%. [63]

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну багато популярних курортів (перш за все, на території Херсонської та Запорізької областей) були зруйновані або опинилися під окупацією, зокрема це такі відомі оздоровниці, як Кирилівка, Бердянськ, Приморськ, Арабатська

стрілка, Скадовськ та інші.

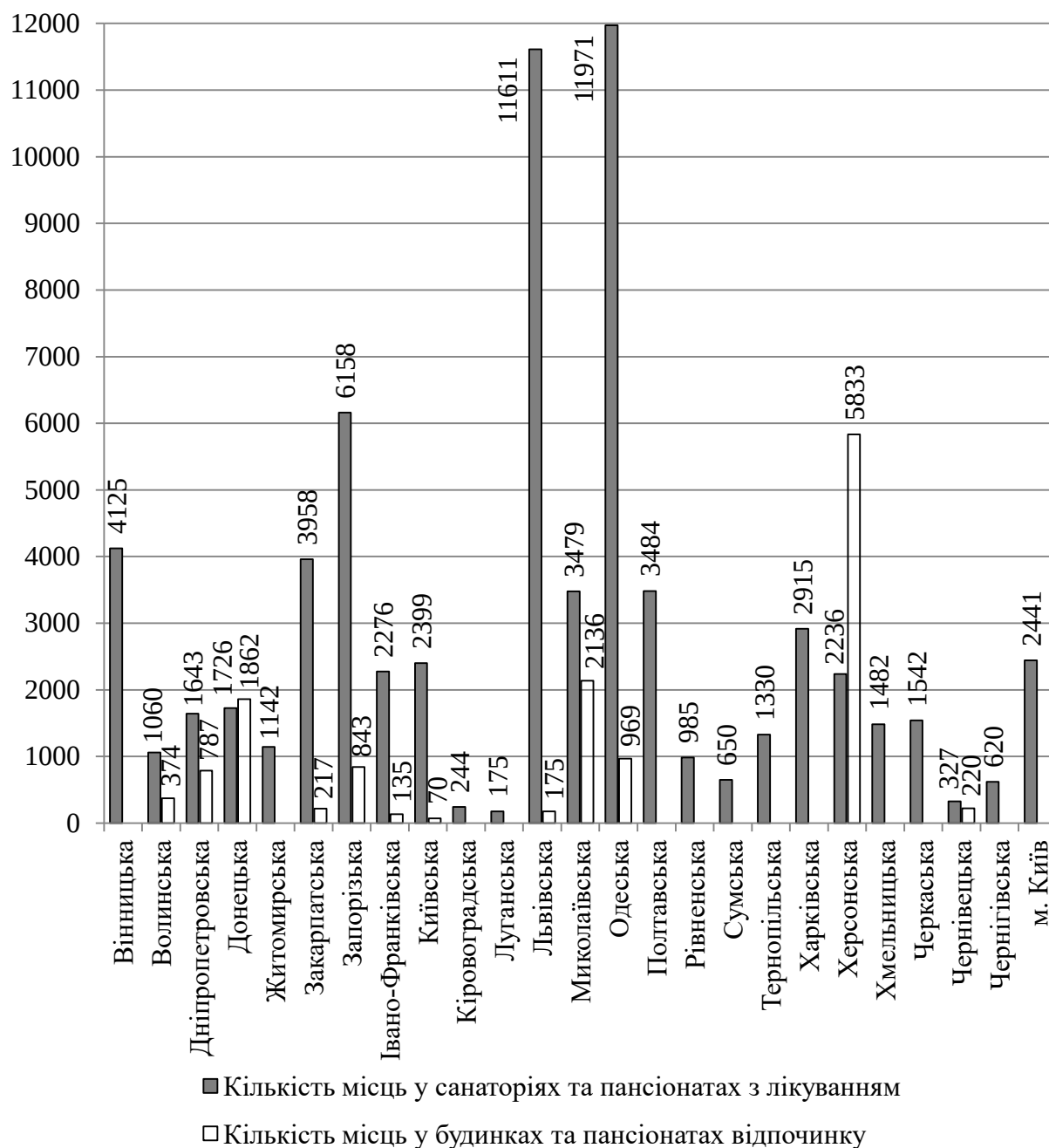

Рис. 2.3.1 Ємність лікувально-оздоровчої бази в Україні до повномасштабного вторгнення. Складено автором на основі [16]

Хоча не всі курорти Причорноморського регіону окуповані, проте їх використання в нинішніх умовах неможливе. Постійною є небезпека обстрілів та ворожих мін. Міни залишаються основною перешкодою для курортного сезону в приморських регіонах., оскільки ще у лютому 2022 року пляжі Одеської та Миколаївської областей замінували, щоб не

допустити висадки морського десанту противника.

Відносно безпечніша ситуація в Карпатському регіоні сприяла функціонуванню санаторно-курортних комплексів і під час війни. [63, с. 214]

Варто зазначити, що діючі санаторно-курортні заклади змушені функціонувати в умовах частих відключень електроенергії через постійні атаки агресора на вітчизняну енергетичну галузь, тому всі вони вже мають генератори.

У зв'язку з військовою агресією Російської федерації проти України, збільшилась кількість осіб, які отримали поранення, контузію, ампутацію, каліцтво або захворювання, через які потребують вони лікування та реабілітації. Це люди, які отримали поранення під час служби в Збройних Силах України, інших військових формуваннях чи територіальній обороні, під час виконання робіт або іншої діяльності, спрямованої на захист нашої держави, або навіть просто через те, що жили в містах, які ворог бомбардував, обстрілював, у яких безпосередньо не відбуваються військові дії. Одним із провідних медичних закладів нашої країни для реабілітації військовослужбовців є Рівненський обласний госпіталь ветеранів війни. «З 2017 року в Рівненському госпіталі проводиться реабілітація бійців, які отримали поранення голови та хребта під час участі в АТО/ООС. Після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року госпіталь активно приймає постраждалих бійців». Цей госпіталь єдиний в Україні, який спеціалізується на лікуванні та реабілітації ветеранів с травмами хребта. Багато хто прибуває з фізичною травмою в поєднанні з пост – травматичним стресовим розладом в результаті жорстокої окопної війни або російського полону в якості військово – полонених. Лікарня розташована в сосновому лісі в екологічно чистій зоні, неподалік від залізничного вокзалу та шосе, на відстані близько 25 кілометрів від обласного центру». [63, с. 219-220]

Фізична інфраструктура закладу дозволяє проводити діагностику та

надавати сучасну медичну допомогу, а також медичну, психологічну та психосоматичну медичну допомогу учасникам бойових дій та постраждалим внаслідок бойових дій на території України, забезпечення соціальної реабілітації [63, с.221-223].

Під час військових дій на території України одним з найважливіших завдань, що стоять перед органами державного управління, є забезпечення життя людей, як військових, так і цивільного населення, надання доступу до медичних послуг в умовах бойових дій, організація доступу великої кількості громадян до послуг профілактики та реабілітації захворювань, забезпечення якості цих послуг на рівні, що є більш високим у порівнянні з мирним часом, а також забезпечення виконання санітарних норм та проти-епідеміологічних заходів.

Якщо у період мирного часу основні функції в системі охорони здоров'я виконує Міністерство охорони здоров'я України, то під час військових дій значна кількість організаційної, управлінської роботи в сфері медичного забезпечення покладається на Міністерство оборони України.

Основними завданнями Командування Медичних сил Збройних Сил України є:

- Виконання заходів медичного забезпечення, спрямованих на досягнення та підтримання рівня готовності, необхідного для виконання завдань ЗСУ ;
- Організація планування, застосування, підготовки та управління військовими частинами, закладами, установами, безпосередньо підпорядкованими Командуванню Медичних сил;
- Формування єдиного інформаційного простору Медичних сил ЗСУ, інших складових сил оборони;
- Забезпечення реалізації державної політики щодо охорони здоров'я особового складу ЗСУ, медичного та санаторно – курортного забезпечення військовослужбовців, членів їх сімей та категорій громадян, яким законодавством України надано право користуватися закладами

охорони здоров'я ЗСУ.

У складі Медичних Збройних Сил України функціонують:

- Центральний військовий санаторій «Приморський»;
- Центр медичної реабілітації та санаторного лікування «Пуща – Водиця»;
- Центр медичної реабілітації та санаторного лікування «Трускавецький»;
- Центр медичної реабілітації та санаторного лікування «Одеський»;
- Центральний військовий клінічний санаторій «Хмільник»;
- Українська військово – медична академія ;
- Військово – медичний клінічний центр Центрального регіону;
- Військово – медичний клінічний центр Південного регіону;
- Військово – медичний клінічний центр Західного регіону;
- Національний військово – медичний клінічний центр «Головний військовий клінічний госпіталь». [63, с.236]

Розглянемо діяльність найбільш потужніших центрів медичної реабілітації та санаторного лікування, що функціонують в Україні у воєнний час. Зокрема це - Центр медичної реабілітації та санаторного лікування «Пуща – Водиця», який має наступні показання для лікування профілактики та реабілітації: захворювання серцево – судинної та нервової систем, опорно-рухового апарату, реабілітація пацієнтів та рекреантів після інфаркту міокарду, інсульту, травм голови, хребта, верхніх і нижніх кінцівок та посттравматичного стресового розладу. Також Центр проводить загальнооздоровчі процедури.

У цьому переліку також - Центр медичної реабілітації та санаторного лікування «Трускавецький» - це санаторно – курортний заклад, призначений для лікування і реабілітації захворювань : нирок і сечовивідних шляхів, порушення обміну речовин, печінки і жовчовивідних шляхів, підшлункової залози, кишечника, шлунку, ендокринних захворювань

(цукровий діабет 1 – 2 типів). Показаннями для лікування у Центрі медичної реабілітації та санаторного лікування «Хмільник» є захворювання опорно – рухової системи, захворювання периферичної та нервової системи, хвороби системи кровообігу, хвороби шкіри. Хвороби ендокринної системи та обміну речовин, гінекологічні захворювання.

Таким чином, «центри медичної реабілітації та санаторного лікування спеціалізуються на різних видах захворювань, що надає широкі можливості військовослужбовцям, іншим пільговим категоріям громадян, діяльність яких пов'язана із захистом України, отримати широкий комплекс послуг з профілактики та реабілітації захворювань в санаторіях Медичних Сил України». [63, с.237]

Під час військових дій велике значення для профілактики та реабілітації громадян мають положення Женевської Конвенції або її окремого документа «Конвенція про захист цивільного населення під час війни». Ця Конвенція була прийнята 12 вересня 1949 року та набрала чинності 21 жовтня 1950 року. В Україні дата набрання чинності 3 січня 1955 року. «Конвенція регулює широке коло питань поведінки із цивільним населенням під час військових дій, зокрема в сфері створення сприятливих умов санітарії та гігієни, недопущення поширення інфекційних захворювань, надання доступу цивільним особам до медичного обслуговування». [63, с.245]

Таким чином, під час війни особливого значення набуває медико – психологічна реабілітація, що може забезпечуватися не лише в лікарнях, а й у санаторно-курортних закладах.

А подальший розвиток лікувально – оздоровчої сфери, як і туризму загалом, залежить від припинення військових дій, повернення окупованих територій та їх відновлення, а також соціально – економічної ситуації в країні.

3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ САНАТОРНО – КУРОРТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

3.1 Стратегічні напрями розвитку вітчизняного ринку санаторно – курортних послуг в Україні в умовах повоєнного відновлення

Війна для туристичного бізнесу після постпандемійного відновлення стала ще одним великим випробуванням. Так за деякими оцінками «через кілька місяців від початку війни, в Україні працювало лише 68% закладів громадського харчування, які належать до готельно-ресторанного бізнесу» [30]. Якщо розглядати дану тему з позицій 2025 року, то дуже важко робити якісь далекоглядні та стратегічні прогнозування. Війна триває. І триває в постійно гарячій фазі. Відбувається захоплення і обстріл територій, що означає руйнування інфраструктури, поранення та загибель людей. Будь які твердження щодо подальшого розвитку досліджуваного об'єкту, як і всієї туристичної галузі загалом, мають мало сенсу, бо кожен день несе нові події, які неможливо передбачити. Проте, можна зробити спробу визначити ймовірні орієнтири розвитку тих основних туристичних напрямків, які були популярними до початку війни, звісно із врахуванням вдосконалення їх проблемних аспектів, а також окреслити вектори розвитку санаторно-курортної сфери з урахуванням актуальних запитів, зумовлених чинником війни.

Україна розташована в Східній Європі, де конкуренція в туристичній сфері дуже висока. Такі країни, як Іспанія, Італія, Франція, Греція, Німеччина, щорічно нарощують як внутрішні так і зовнішні туристичні потоки, розширюючи пропозиції привабливих маршрутів. Варто зазначити, переважна більшість європейських країн дуже бережно ставляться до свого історичного минулого. Яскравим прикладом цього є Париж, де в історичних кварталах міста заборонена сучасна забудова. Тому відведений діловий район, в якому знаходять своє застосування всі новітні архітектурні

технології та проекти. Нажаль наша столиця та інші міста України, які мають багатовікову історію, такого підходу системно ще не застосовують. Непоодинокими є випадки, коли пам'ятки архітектури знаходяться в незадовільному стані, а поруч відбувається безсистемна забудова, яка руйнує фундаменти і конструкції архітектурних пам'яток. Війна принесла багато руйнувань не лише житловій забудові, але й багатьом пам'яткам (природним та історико-культурним) місцевого, регіонального та світового значення у Харківській, Запорізькій, Донецькій, Миколаївській, Дніпропетровській, Сумській, Одеській областях. Так, зокрема, під час останнього ракетного обстрілу м. Одеса значно постраждали 19 пам'яток архітектури, серед яких два - об'єкти Світової спадщини ЮНЕСКО.[4]. Їх відновлення та безпечне використання можливе лише після повного припинення вогню і відповідних гарантій світових, міжнародних організацій. Варто наголосити, що Україна вже отримала світове визнання через свій героїчний спротив російській агресії, а це суттєво впливає на її імідж на міжнародній арені та може сприяти привабленню іноземних туристів.

Доцільно також зазначити, що, навіть в умовах війни, відносно безпечні DESTINAЦІЇ користувалися попитом вітчизняних туристів. Так, «за даними компанії Google, у 2024 році більшість пошукових запитів українських користувачів були присвячені Бакоті, а на другому місці - Рожеве озеро, яке стало відкриттям минулого року».

Згідно з дослідженнями компаній Poster і Work.ua, готельно-ресторанний та туристичний бізнес в Україні найбільш активно відновлюється в західних і центральних регіонах країни [27]. «У першому півріччі 2023 року український кордон перетнуло 1,3 мільйона відвідувачів, що свідчить про значний інтерес до нашої країни. Не дивлячись на наявні загрози, цей показник можна вважати досить високим і обнадійливим. Зокрема, серед країн, звідки найчастіше приїжджали туристи, лідером є Молдова - 573 545 громадян, які відвідали нашу країну. На другому місці

знаходиться Румунія - 232 942 особи, на третьому – Польща з 136 604 туристами». Четверту та п'яту сходинки зайняли відповідно, Угорщина та Словаччина [30].

На думку багатьох дослідників туристичної сфери, в період післявоєнного відновлення найбільш затребуваними серед внутрішніх туристів в Україні будуть різноманітні види відпочинку й релаксу. Можна прогнозувати зацікавленість у класичному рекреаційному, санаторно – курортному, медичному, тематичному культурно-пізнавальному, військовому, психологічному та «темному» туризмі. Проте, щодо географії розвитку внутрішнього туризму на початкових етапах післявоєнного відновлення, то основні напрями будуть фокусуватися, перш за все, в Карпатському регіоні, на Поділлі, окремих центральних областях, що зумовлено чинником безпеки.

Війна актуалізувала медичний туризм та рекреаційно-реабілітаційні програми для дітей, цивільних і військових. Вона зумовила появу нових видів туризму, як то волонтерський, солідарний, психологічний. Зокрема, психологічні тури включатимуть комфортний відпочинок, захоплюючі екскурсії та різноманітні методи терапії, такі як ландшафтна терапія, фототерапія, анімалотерапія.

Україні варто звернути увагу на досвід тих країн, які вже пережили подібні війни (наприклад, Боснія та Герцеговина, Хорватія) щодо створення меморіалів пам'яті, віртуальних музеїв, майданчиків, які відображають бойові дії та експонують воєнні трофеї й наслідки війни. Ці об'єкти можуть стати основними «туристичними магнітами» територій, де відбувалися важкі бої, та слугувати розвитку етнографічного, історико-культурного, та мілітарного туризму в Україні. Зокрема, потенційні локації пам'яті є у Харкові, Куп'янську, Бородянці, Гостомелі, Бучі, Чорнобаївці, Ізюмі, Херсоні, Лимані, Маріуполі, Сумах, Охтирці, Краматорську та інших населених пунктах України.. Все це відкриває нові можливості для розвитку як внутрішнього та і іноземного туризму.

Війна принесла не лише фізичні каліцтва, а й психологічне травмування. Як свідчить світова практика, «глобальні конфлікти й війни залишають за собою часто невинуваті рани на фізичному та психічному здоров'ї воїнів та цивільних людей, тому питання реабілітації та психокорекції стають надзвичайно актуальними як під час війни, так і в післявоєнний період. Як слушно зазначають автори джерела «Психокорекційні методи на шляху реабілітації воїнів у час війни», перш за все це стосується України, де окрім звірств та окупації територій, відбувається випробування різних типів новітньої зброї. «Цей жахливий факт не вписується ні в один пункт Женевської конвенції. І тому лікування поранень, стресових станів та реабілітація стають пріоритетами розвитку санаторно-курортних послуг у воєнних та післявоєнних умовах. Дуже важливо повернути здоров'я і можливість повноцінного життя всім постраждалим. Лікування, реабілітація, відновлення вимагають нових підходів та методів. Важливість ефективної психокорекції та реабілітації населення визначається не лише їхнім індивідуальним благополуччям, але й суспільною значущістю, оскільки «відновлені та стабілізовані» у післявоєнний стан громадяни зможуть стати активними учасниками соціально-економічного відновлення своєї країни». [21, с. 38]

Для визначення основних орієнтирів розвитку ринку санаторно-курортних послуг у післявоєнній перспективі доцільно скористатися методом SWOT-аналізу, що дозволить ідентифікувати сильні та слабкі сторони цього процесу, можливості та загрози (Таблиця 3.1.1). Дані таблиці свідчать, що основними загрозами розвитку ринку санаторно-курортних послуг під час війни та у повоєнний період є руйнування, пошкодження, окупація значної частини як ресурсного туристичного потенціалу так і об'єктів загальної та спеціальної інфраструктури, що зумовлює необхідність пошуку та залучення додаткових коштів на їх відновлення. Великою загрозою є і залишатиметься ще тривалий час і після закінчення гарячої фази війни безпекове питання, особливо в частині розмінування територій.

Окрім того, у повоєнний час, після вирішення основних безпекових питань та розуміння особливостей суспільних запитів на санаторно-курортні послуги, нагальним стане питання проведення детальної експертизи потенціалу курортних місцевостей.

Таблиця 3.1.1

SWOT-аналіз розвитку ринку санаторно-курортних послуг в Україні.

Складено автором на основі [29, 31]

СИЛЬНІ СТОРОНИ (S)	СЛАБКІ СТОРОНИ (W)
1. Наявність різноманітних природних лікувально-оздоровчих ресурсів. 2. Сприятливі природно-кліматичні умови. 3. Вигідне транспортно-географічне положення. 4. Значна кількість санаторно-курортних закладів. 5. Широкий спектр допоміжних послуг (харчування, екскурсійних, анімаційно-розважальних тощо). 6. Наявність суспільних та комерційних організацій, які можуть сприяти розвитку лікувально-оздоровчого туризму. 7. Наявність законодавчої бази розвитку туризму (ЗУ «Про туризм», ЗУ «Про курорти» та ін.). 8. Державне визнання необхідності розвитку лікувально-оздоровчого та медичного туризму як пріоритетних видів туристичної діяльності (Стратегія розвитку туризму та курортів в Україні на період до 2026 року). 9. Зростання потенційних клієнтів за рахунок внутрішньо переміщених осіб, що відповідно, впливає й на збільшення клієнтів в певних регіонах. 10. Збільшення інвестицій у готельно-ресторанний бізнес Центральних та Західних регіонах України. 11. Потужна міжнародна медійна популяризація України в умовах війни	1. Несприятлива геополітична та соціально-економічна ситуація в Україні, що зумовлює падіння платоспроможності громадян, зростання цін на послуги, погіршує туристичну безпеку. 2. Невідповідність рівня інфраструктурного забезпечення вітчизняного санаторно-курортного комплексу світовим та європейським стандартам. 3. Недосконалість організаційно-правових засад функціонування ринку санаторно-курортних послуг. 4. Руйнування/пошкодження/окупація історичної та культурної інфраструктури, курортних DESTINACIЙ. 5. Зношеність матеріально-технічної бази санаторно-курортних закладів. 6. Відсутність можливості використання повітряного простору. 7. Слабка взаємодія регіональних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення розвитку лікувально-оздоровчого туризму в регіонах. 8. Низька якість та недостатній рівень послуг. 9. Значний безпековий чинник, що негативно впливає на туристичну привабливість України 10. Кризовий та катастрофічний характер екологічної ситуації в багатьох регіонах, що великою мірою зумовлений військовими діями.

Продовж. табл. 3.1.1

МОЖЛИВОСТІ (О)	ЗАГРОЗИ (Т)
1. Грантова підтримка для представників туристичного бізнесу, надання державної та міжнародної допомоги; 2. Впровадження цифрових інновацій для інформаційного забезпечення комунікаційних процесів 3. Розробка та впровадження інвестиційних проектів у розвиток сфери санаторно-курортного лікування 4. Можливість росту ринку туристичних лікувально-оздоровчих послуг, за умови ефективного використання наявних туристичних ресурсів та інфраструктури. 5. Зростання надходжень до державного, регіонального та місцевих бюджетів за рахунок розвитку внутрішнього та в'їзного ринків лікувально-оздоровчого туризму. 6. Інформаційний прорив через мас-медіа з метою популяризації та підвищення інтересу до України 7. Розробка нових туристичних маршрутів та продуктів у тому числі лікувально-оздоровчого та реабілітаційного спрямування. 8. Диверсифікація туристичних пропозицій із новими напрямками (воєнного-історичний, меморіальний, подієвий, медичний, адаптивний туризм).	1. Руйнування, пошкодження, окупації історичної та культурної інфраструктури. 2. Зниження попиту через невпевненість у безпекових гарантіях. 3. Скорочення чисельності населення у зв'язку із вимушеною еміграцією та внутрішньою міграцією. 4. Недоступність послуг для широкого кола осіб, а саме, не лише людей з особливими потребами, але й членів їх сімей, опікунів, а також представників літньої категорії. 5. Недостатність спеціально підготовленого персоналу для інклюзивного туризму

Варто наголосити, що саме експертиза санаторно-курортних територій повинна стати обов'язковим базовим етапом для прийняття стратегічних управлінських рішень щодо напрямів розвитку санаторно-курортної сфери певної території, зокрема розробки стратегії розвитку санаторно-курортного комплексу регіону.

Така експертиза повинна здійснюватися в кілька етапів та охоплювати наступне коло обов'язкових питань:

- Аналіз поточної соціально-економічної ситуації і переваг, пов'язаних з реалізацією проекту пріоритетного розвитку санаторно-курортної сфери на досліджуваній території (прогнозована кількість створюваних робочих місць у розрізі територіальних одиниць, прогнозований прибуток від санаторно-курортної сфери тощо).
- Економічний аналіз сучасного стану санаторно-курортної сфери регіону.
- Оцінка участі області у міжнародних та транскордонних програмах розвитку.
- Оцінка кадрового потенціалу.
- Загальна характеристика природно-лікувальних ресурсів регіону у розрізі рекреаційних територій.
- Оцінка ефективності організаційно-управлінської складової потенціалу (ефективність менеджменту, використання новітніх технологій та інновацій у сфері санаторно-курортного лікування, використання інформаційних технологій, активність регіону у питаннях розвитку санаторно-курортної сфери, наявність та рівень виконання регіональних програм розвитку, наявність спеціальних економічних зон санаторно-курортного типу, інформаційне забезпечення санаторно-курортних послуг регіону, наявність інформаційного туристичного порталу тощо).
- Аналіз конкурентоспроможності наявного та перспективного регіонального санаторно-курортного продукту.
- Перелік основних учасників та зацікавлених сторін (професійних об'єднань, спільнот, місцевих громад, потенційних інвесторів, бізнес-партнерів) та їхня роль у розвитку санаторно-курортної сфери у розрізі рекреаційних зон.
- Аналіз думки місцевих громад щодо готовності розвивати санаторно-курортну сферу та перспектив розвитку санаторно-курортної сфери.
- Аналіз сильних і слабких сторін у регіоні в контексті розвитку

рекреаційно-туристичної сфери загалом та санаторно-курортної галузі, зокрема [9].

Отримані в ході такої експертизи результати сприятимуть визначенню пріоритетних напрямів розвитку санаторно-курортної сфери та залученню в регіон потенційних туристів.

Варто також наголосити на необхідності розробки нової стратегії розвитку туризму та курортів в Україні, зважаючи на різку зміну чинників після повномасштабного вторгнення, а також те, що чинна Стратегія була прийнята ще до повномасштабного вторгнення та її період закінчується у 2026 році. Основні стратегічні орієнтири в частині розвитку ринку санаторно-курортних послуг в Україні, на наш погляд, мають, враховувати

- створення сприятливих умов для залучення державних та іноземних інвестицій в розвиток санаторно-курортної діяльності з метою модернізації існуючої матеріально-технічної бази, закупівлю сучасного медичного обладнання та підвищення комфортабельності перебування відпочиваючих та якості їх обслуговування;
- запровадження системи податкових пільг для санаторно-курортних та оздоровчих закладів, які активно реалізуватимуть реабілітаційні й оздоровчі програми, перш за все, для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю;
- створення дієвого механізму соціального захисту населення з метою збільшення рівня доступності санаторно-курортних послуг та гарантування державою оплати відповідних путівок певним категоріям споживачів;
- забезпечення конструктивної взаємодії органів державної влади та суб'єктів бізнесу з метою комплексного раціонального використання природно-рекреаційних ресурсів і їх збереження, а також розробки й реалізації конкурентоспроможних санаторно-курортних продуктів;
- запровадження європейських стандартів в діяльність усіх вітчизняних санаторно-курортних й оздоровчих закладів з метою підвищення якості обслуговування клієнтів та приваблення іноземних

туристів;

- розробку та втілення дієвих систем підвищення кваліфікації персоналу санаторно-курортних й оздоровчих закладів та матеріального стимулювання професійних досягнень працівників;

- диверсифікацію санаторно-курортних програм та створення багатопрофільних курортів;

- розробку й реалізацію потужної рекламної кампанії щодо просування санаторно-курортних та туристичних можливостей України на світовому й внутрішньому ринках.

Реалізація вищезазначених напрямів з урахуванням кращих світових практик може стати основою швидкого відновлення та ефективного розвитку вітчизняного ринку санаторно-курортних послуг у повоєнний час.

Після закінчення війни актуальним стане оцінка стану всієї інфраструктури санаторно-курортної сфери, відновлення зруйнованого та будівництво нових закладів санаторно-курортних закладів з урахуванням сучасних вимог доступності (туризм для всіх). Тобто, могутній поштовх має отримати саме внутрішній лікувально-оздоровчий туризм. Для цього потрібне піклування держави і значні вітчизняні й іноземні інвестиції, на основі державної підтримки й гарантій та позитивного міжнародного «репутаційного іміджу» країни.

Тому, для відновлення туристичного бізнесу необхідно відновити позиції та репутацію України на міжнародному ринку туристичних послуг. Туристичні суб'єкти повинні знайти нові способи реклами та продажу нових, інноваційних продуктів та послуг. Одним з них є створення системи раціональних взаємозв'язків для вирішення стратегічних планових завдань. Туризм був і залишається одним з найшвидших та найпростіших засобів залучення іноземних інвестицій в економіку країни. Коли скінчиться війна, то ситуація напевно буде суттєво відрізнятися від всіх прогнозів і припущень. Але вже зараз потрібно враховувати на туристичних маршрутах міжнародні стандарти та досвід інших країн щодо якості та кількості

укриттів, змінити підхід до містобудування, а музеях повинні з'явитись детальні плани евакуації цінностей. [71, с.15]

Нові реалії не лише змінили чинники середовища, а й створили нові можливості для майбутнього розвитку вітчизняної туристичної галузі і цим потрібно скористатися, бо це один із шляхів до формування її позитивного іміджу та набуття Україною статусу розвинутої європейської держави.

3.2 Інноваційні інструменти підвищення привабливості та конкурентоспроможності вітчизняних DESTИНАЦІЙ санаторно-курортного обслуговування.

Як відомо, інновації – це дієвий інструмент відновлення діяльності підприємства, надання йому, так би мовити «нового дихання», можливість привернути до себе увагу, розширити споживчу аудиторію. Тобто з впевненістю можна стверджувати, що інновації є вагомим чинником підвищення конкурентоздатності суб'єктів господарської діяльності. Активізація інноваційної діяльності є також одним із ключових факторів підвищення конкурентоздатності підприємств санаторно-курортного комплексу. На думку багатьох вітчизняних дослідників санаторно-курортні заклади мають потребу в інноваціях, що сприятимуть підвищенню їх конкурентоспроможності [35, 32, 49].

Сучасний розвиток санаторно-курортного господарства багато в чому залежить від розробки та впровадження інноваційних технологій, які спрямовані на урізноманітнення послуг, розширення лікувально-реабілітаційного інструментарію, підвищення рівня обслуговування клієнтів та розширення сервісних туристичних можливостей.

Під інноваціями в сфері послуг слід розуміти творчий процес, за допомогою якого нові ідеї, цінності, методи, процедури, технології, стандарти або вироби впроваджуються з метою досягнення певних завдань в

сфері обслуговування. Ця сфера, як правило, має справу з великими масами населення і представлена складними комплексами різних підприємств і служб, об'єднаних в єдиному творчому процесі. Очевидно, що ефективність таких комплексів буде визначатися не окремими нововведеннями (інноваціями), застосованими в окремих ланках комплексів, а цілою гамою інновацій та їх гармонійним і ефективним використанням у всьому творчому процесі [48]

Інтерпретуючи поняття «інновація» та їх типізацію до туристичної сфери та саме застосування у сфері санаторно-курортного обслуговування, можна виокремити наступні різновиди інноваційних інструментів:

1. Продуктові (впровадження товарів чи послуги, які є новими чи мають значно поліпшені якості та способи використання):

- використання нових засобів та новітніх технологій (SPA-процедури) у лікувально-оздоровчих процедурах та реабілітаційних програмах (спелеолікування, вулкотерапія, кумисолікування, кріотерапія, фітолікування, апітерапія, гірудотерапія, акупунктура, іридодіагностика, стоунтерапія, апаратна косметологія, таласотерапія, пресотерапія, оздоровчі програми, спрямовані на конкретну цільову аудиторію споживачів тощо);

- будівництво нових інфраструктурних об'єктів (басейни, лазні, аквапарки, солярії, спортивно-оздоровчі об'єкти тощо), запровадження новітнього обладнання;

- пропозиція нових ресурсів, що урізноманітнюють основні та додаткові послуги (проведення нових унікальних подій, гастрономічних свят, фестивалів, знайомство з відомими особистостями тощо).

2. Процесні (передбачають впровадження нового чи значно поліпшеного способу виробництва або логістики продукту):

- електронні системи бронювання в готелях, санаторіях;
- електронні системи продажу квитків;
- інтегровані системи управління інфраструктурою готелями та спеціалізованими закладами розміщування;

- інтернет-реклама;
- електронна комерція (створення віртуальних турагентств) тощо.

3. Організаційні. (можуть стосуватися як змін у практиці господарської діяльності чи організації робочих місць, так і зовнішніх зв'язків підприємства):

- розвиток інтегрованих готельних ланцюгів, курортних об'єднань;
- використання новітніх систем управління;
- створення туристичних кластерів (у тому числі транскордонних) тощо.

4. Маркетингові (стосуються змін у просуванні продукту на ринок чи удосконаленні інструментів ціноутворення):

- орієнтація на нові сегменти ринків;
- удосконалення рекламних технологій;
- обслуговування нових груп клієнтів;
- модифікація політики ціноутворення тощо

Одним з ключових інноваційних інструментів в туристській політиці провідних європейських держав є кластерний підхід. Однак його практичне застосування для формування ефективного підприємницького середовища ще недостатньо вивчені та оцінені вітчизняною практикою.

Процес виготовлення, надання та споживання турпослуг вимагають серйозного дослідження з боку влади, науковців, бізнесу для визначення основних шляхів розвитку сфери, яку досліджують. Найбільш перспективним і ефективним підходом до організації туризму є створення кластерів – процес, під час якого створюються і функціонують галузеві і міжгалузеві тісно взаємодіючі територіальні господарські структури.

І вітчизняні, і іноземні дослідники кластерного підходу у управління суб'єктів господарської діяльності погоджуються з тим фактом, що кластери підвищують темпи впровадження інновацій, чим закладають фундамент для потенційного економічного зростання. .

Основними перевагами кластерних утворень є:

- спрямованість до задоволення потреб споживачів на найвищому рівні;
- мінімізація ієрархічних рівнів, бо в складі кластеру функціонують різні підприємства, які можуть вирішити більшість завдань від замовника;
- наявність достатньої інформаційної бази, що дозволяє сконцентруватись на взаємоузгодженому виконанні важливих завдань;
- можливість швидко реагувати на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі та адаптуватися до нових умов;
- гнучка та дієва форм конкуренції з переважанням кооперації та співробітництва над домінуванням і поглинанням.

В Європі є чимало прикладів ефективного впровадження кластерної моделі організації туристичної діяльності. Зокрема це - Італія, Франція, Норвегія, Бельгія, Іспанія, Ірландія, Греція та інші.

Прикладом успішної реалізації кластерної форми організації бізнесу в Україні, можна назвати Львівську область, де в 2019 році було запроваджено інноваційний, перший у світі кластер медичного туризму. В цього кластера чотири основні напрями діяльності:

- 1 - залучення іноземних туристів;
- 2 - налагодження співпраці між медичними клініками;
- 3 - формування іміджу кластера;
- 4 - створення плідних відносин з владою.

В теперішніх реаліях України - тури «вихідного дня» стали важливими інструментами психологічного розвантаження громадян, особливо вимушених переселенців і цей напрям має великі інноваційні перспективи. Потрібно розвивати психологічний туризм, який би мав на меті релакс і лікування стресових станів, якими страждає кожна людина в країні, на території якої постійно триває війна. Люди які виїхали зі своїх домівок перебувають в край важкому нервовому стані і тому потребують

різносторонньої уваги. А туризм це дієвий засіб відволіктись, переключитись для знаходження ідей в нових реаліях життя. Побувавши в тому чи іншому новому для себе місці, людина зможе отримати новий життєвий імпульс - бажання поглибити свої знання, знайти себе в якісь іншій справі тощо.

Таким чином, інновації - необхідна умова економічного зростання і підвищення якості життя будь-якої країни. Інноваційний розвиток кожної країни залежить від інтелектуального, духовного, морального та творчого потенціалу суспільства. Базовими складовими такого потенціалу є розвиток науки, рівень та якість освіти населення, а сам інноваційний потенціал визначається часткою затрат на фінансування науково-дослідних витрат у валовому національному продукті. Інноваційна діяльність може здійснюватися у будь-якій сфері – від економіки до освіти, мистецтва, а також політики. [66, с.57] Інноваційні впровадження безумовно потребують чимало коштів. Тож важливими завданнями на цьому шляху є створення сприятливих умов для притоку інвестицій. Найперше має бути чіткий, прозорий та ефективний механізм гарантування фінансової безпеки інвесторам, повна відсутність корумпованої складової та безумовне дотримання українського законодавства. Лише такі інструменти здатні створити рівні умови для всіх учасників інвестиційного ринку та залучити не лише вітчизняний, а й іноземний капітал.

Треба зробити комфортний клімат для притоку інвестицій, забезпечити гарантії безпеки фінансування на рівні держави, переглянути та чітко стежити за виконанням закону України про землю, залучати іноземних партнерів і спеціалістів. Якщо цього не робити, держава Україна може назавжди зникнути з карти світу, а залишки населення розбредуться по чужих країнах [66].

Варто наголосити, що інноваційна політика і інноваційні технології це не лише кінцевий продукт, або технічний процес. Це і підготовка кадрів, які треба навчати в відповідних інституціях, а для цього потрібно відкривати

нові навчальні заклади і створювати нові факультети у вже діючих, бо інноваційна політика - це нові професії, посади, це новий інтелектуальний рівень. Це і новітні організаційні рішення в співпраці ділових партнерів. Це і нові ідеї та активна позиція працівників сфери туризму, а для цього потрібна співпраця з міжнародними організаціями туризму. Потрібно враховувати світовий досвід і свої історичні, ментальні та народні особливості, щоб створити оригінальний, інноваційний туристичний продукт, який був би конкурентоспроможним на світовому ринку туристичних послуг.

В умовах війни та післявоєнного відновлення одним з основним напрямом подальшого удосконалення санаторно-курортного обслуговування є програми лікувально-відновного спрямування, що передбачають впровадження нових ефективних методів профілактичного лікування, реабілітації та оздоровлення, використання сучасних технологій діагностики та нетрадиційних медичних технологій. Санаторно-курортні продукти мають бути комплексними, тобто органічно поєднувати як основні так і додаткові компоненти. Основними послугами є лікувально-оздоровчі, проживання, харчування, а додатковими – транспортні, екскурсійні, розважальні, побутові тощо. Отже, активізація інноваційних процесів у лікувально-оздоровчому туризмі та санаторно-курортному обслуговуванні передбачає реалізацію нововведень не лише у вузькому розумінні (удосконалення лікувально-оздоровчих методик, застосування новітнього діагностичного та лікувального обладнання), а й заходи, які урізноманітнюють продукт, підвищують його споживчу привабливість та зацікавленість конкретного споживача.

Розробляючи та запроваджуючи інновації в організацію та надання санаторно-курортних послуг, необхідно враховувати, що сучасний споживач приймає рішення про придбання продукту, керуючись не лише лікувальним профілем закладу, а й вартістю послуг, рівнем сервісу, кваліфікацією персоналу, комфортністю розміщення та перебування, іміджем закладу, додатковими пропозиціями розважального та культурно-пізнавального

характеру.

Варто врахувати, що однією з основних тенденцій сучасного розвитку лікувально-оздоровчого туризму у світі є зростання ролі та масштабів оздоровчого напрямку, який забезпечується так званими SPA- та Wellness- закладами, які, для приваблення більшої кількості споживачів намагаються розробляти ексклюзивний продукт – власну «родзинку» – і цим вигідно вирізнятися серед інших.

Таким чином, окрім, запровадження інноваційних SPA- та Wellness- методів в діяльність вітчизняних санаторно-курортних закладів, удосконалення їх матеріальної бази, застосування новітніх маркетингових та управлінських технологій, важливе значення для підвищення популярності та ефективності лікувально-оздоровчих турів в нашій країні, на наш погляд, має створення комбінованих турпродуктів, де допоміжними урізноманітнюючими компонентами психологічно-реабілітаційного характеру є, наприклад, етнографічні, чи патріотичні екскурсії, цікаві анімаційні програми для дітей та дорослих тощо. Такі тури можуть бути розраховані на різноманітну аудиторію споживачів та приваблювати більшу кількість туристів.

Безумовно, як вже зазначалося у попередньому підрозділі роботи, основна увага у сучасних програмах санаторно-курортного обслуговування має бути спрямована на розробку й впровадження ефективних різнопланових реабілітаційних методик. Вагомий вклад у цьому напрямі забезпечують фахівці Державної установи «Науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології Міністерства охорони здоров'я України» [18] Ними за останні роки розроблено ряд медичних рекомендацій щодо різноманітних реабілітаційних методів, спрямованих на конкретного споживача (військовослужбовців після поранень, дітей, пацієнтів з ПТС тощо).

Вже розпочалася практика перепрофілювання окремих санаторних закладів у центри реабілітації військових та їх родин, зокрема у Полтавській

області [50].

Таким чином, важливими стратегічними пріоритетами інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства України у післявоєнній перспективі є:

- удосконалення лікувально-реабілітаційної компоненти;
- модернізація матеріально-технічної бази;
- реконструкція наявних і введення в експлуатацію нових основних фондів;
- розробка і створення нових туристських маршрутів;
- формування кластерних моделей розвитку санаторно-курортних закладів;
- впровадження сучасних цифрових системи обслуговування споживачів;
- забезпечення санаторно-курортних закладів висококваліфікованими фахівцями;
- іміджеве просування курортів, як курортів зі сприятливими умовами для туризму, відпочинку, оздоровлення, лікування та реабілітації;
- розширення додаткових компонентів обслуговування (дозвілля, розваги, можливості для ділових зустрічей, цікаві та унікальні екскурсійні програми) тощо.

Таким чином, інноваційна активність у сфері санаторно-курортного обслуговування може бути ефективно реалізованою шляхом цілеспрямованої діяльності зі створення й просування на вітчизняний та міжнародний ринок продуктових, технологічних та організаційно-управлінських нововведень.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У процесі написання кваліфікаційної роботи здійснювався аналіз сучасного стану та перспектив розвитку ринку санаторно-курортних послуг в Україні в умовах війни та повоєнного відновлення. Отримані результати дають нам підстави зробити наступні узагальнення та висновки:

1. Ринок санаторно-курортних послуг є важливим сегментом вітчизняного туристичного ринку, оскільки він пропонує лікувально-оздоровчі та відновно-реабілітаційні продукти, що відіграють виключну роль у відтворенні здоров'я громадян та сприяють поліпшенню міжнародного туристичного іміджу України.

2. В основу санаторно-курортних продуктів покладено лікувальні, діагностичні, реабілітаційні, профілактичні, оздоровчі послуги для туристів, котрі перебувають за межами свого помешкання і переслідують головну мету - відтворення власного здоров'я.

3. Санаторно-курортне обслуговування має сутнісні особливості, що відрізняє його від інших видів туристичних послуг, зокрема – превентивність програм лікувально-реабілітаційного спрямування та одночасна організаційно-функціональна приналежність до двох сфер діяльності – медицини та туризму.

4. Вітчизняний санаторно-курортний комплекс і у довоєнний період пережив ряд глибоких трансформацій (зміна власників, різке скорочення державного фінансування, інфляційні процеси тощо), проте, особливо в особі найбільших та найвідоміших курортів, довів свою життєздатність і спроможність.

5. Вклад санаторно-курортного комплексу (ураховуючи всі його функції – лікування, реабілітація, оздоровлення) склав у довоєнний період близько 40% від загального обсягу діяльності туристичної галузі.

6. Вирішення проблем збереження, зміцнення і покращення

здоров'я нації, підвищення її працездатного потенціалу, профілактики захворювань, лікування та оздоровлення в умовах сьогодення неможливе без оптимального використання потужних курортно-рекреаційних ресурсів України, відповідного ефективного державного регулювання та контролю процесів їх використання й охорони, стандартизації ключових видів санаторно-курортного обслуговування та взаємоузгодженої співпраці усіх учасників ринку санаторно-курортних послуг.

7. На формування й розвиток ринку санаторно-курортного обслуговування в країні діє велика кількість чинників, які за видовими ознаками можна згрупувати в сім груп – природні, економічні, демографічні, соціальні, політичні, екологічні, геополітичні.

8. До російсько-української війни вітчизняний ринок санаторно-курортних послуг перебував у процесі інституціональної, організаційної та структурної трансформації. Війна стала найбільшим випробуванням для нашої країни та відповідно, для усіх компонентів її соціально-економічної системи. Вона ще більше загострила існуючі проблеми та додала нових – руйнування, окупація, вбивства, поранення, стрес.

9. Серед головних перешкод реалізації туристичних потреб в Україні в умовах воєнного стану потенційні споживачі туристичних послуг найчастіше зазначають безпеку, фінансові втрати, відсутність доступу до морських курортів та логістику.

10. В умовах війни та післявоєнної перспективи саме суб'єкти санаторно-курортних послуг здатні стати основними осередками оздоровлення та реабілітації усіх постраждалих, зважаючи на наявність потужної природно-лікувальної бази в країні, накопиченого позитивного досвіду санаторно-курортного обслуговування, кваліфікованих фахівців та значного суспільного запиту на такі послуги.

11. Практика санаторно-курортного обслуговування у країн-лідерів європейського ринку свідчить, що розвинений санаторно-курортний комплекс країни за умови відповідної державної політики, справляє

позитивний вплив на міжнародну туристичну привабливість та генерує мультиплікативний ефект для національної економіки.

12. Стійкий розвиток ринку санаторно-курортних послуг в країні, окрім зовнішніх чинників, прямо залежить від державної політики та досконалості й дієвості регулятивних інструментів нормативно-правового та організаційно-економічного характеру. Нагальним для України, на наш погляд, є питання розробки нової Стратегії розвитку туризму та курортів, яка б враховувала чинник війни, актуальні суспільні запити та післявоєнну перспективу.

13. Найбільші курортні дестинації в Україні до початку повномасштабного вторгнення розвивалися у Львівській, Одеській, Закарпатській, Запорізькій, Вінницькій та Полтавській областях. Зважаючи на фактор безпеки, під час війни найбільш затребуваними курортними дестинаціями є курорти Закарпатської та Львівської областей.

14. У зв'язку з повномасштабною агресією Російської федерації проти України, значно збільшилась кількість осіб, які отримали поранення, контузію, ампутацію, каліцтво або захворювання, через які вони потребують лікування та реабілітації.

15. В умовах війни одним з найважливіших завдань, що стоять перед органами державного управління, є забезпечення життя людей, як військових, так і цивільного населення, надання доступу до медичних послуг в умовах бойових дій, організація доступу великої кількості громадян до послуг профілактики та реабілітації захворювань, забезпечення якості цих послуг на високому рівні.

16. В умовах війни різко зріс суспільний запит на реабілітаційні та психолого-реабілітаційні послуги. Потужними центрами медичної реабілітації та санаторного лікування в Україні у воєнний час стали: Центр медичної реабілітації та санаторного лікування «Пуща – Водиця», Центр медичної реабілітації та санаторного лікування «Трускавецький». Центрі медичної реабілітації та санаторного лікування «Хмільник» та інші.

17. Навіть в умовах війни, відносно безпечні DESTИНАЦІЇ користувалися попитом вітчизняних туристів. Згідно з дослідженнями компаній Poster і Work.ua, готельно-ресторанний та туристичний бізнес в Україні найбільш активно відновлюється в західних і центральних регіонах країни.

18. Основними загрозами розвитку ринку санаторно-курортних послуг під час війни та у повоєнний період є руйнування, пошкодження, окупація значної частини ресурсного туристичного потенціалу що зумовлює необхідність пошуку та залучення додаткових коштів на його відновлення. Великою загрозою є і залишатиметься ще тривалий час і після закінчення гарячої фази війни безпекове питання, особливо в частині розмінування територій.

19. У повоєнний час, після вирішення основних безпекових питань та розуміння особливостей суспільних запитів на санаторно-курортні послуги, нагальним стане питання проведення детальної експертизи потенціалу курортних місцевостей.

20. Після закінчення війни актуальним стане оцінка стану всієї інфраструктури санаторно-курортної сфери, відновлення зруйнованого та будівництво нових закладів санаторно-курортних закладів з урахуванням сучасних вимог до інклюзивності – забезпечити доступність усім споживачам за принципом «туризм для всіх».

21. Подальший ефективний розвиток ринку санаторно-курортних послуг багато в чому залежить від розробки та впровадження інноваційних технологій, які спрямовані на урізноманітнення послуг, розширення лікувально-реабілітаційного інструментарію, підвищення рівня обслуговування клієнтів та розширення сервісних туристичних можливостей.

Проведені дослідження дозволили нам ідентифікувати існуючі загрози та окреслити основні вектори розвитку ринку санаторно-курортних послуг в Україні в умовах триваючої війни та повоєнного відновлення. Їх

реалізація потребує залучення зусиль усіх вітчизняних стейкхолдерів, застосування дієвих інструментів державно-приватного партнерств та створення сприятливих інвестиційних умов для притоку іноземного капіталу. Варто наголосити, що застосування методів державно-приватного партнерства тільки починає розвиватись і постійно уповільнюється завдяки непрозорим розподілам коштів і безвідповідальності за кінцевий результат. Досвід розвинених країн свідчить, що стабільний розвиток національної туристичної індустрії, її вагома роль на міжнародній арені є можливими лише на умовах взаємовигідного, відповідного національним інтересам співробітництва держави та приватного капіталу. Для цього мають бути вигідні та прозорі умови для ведення бізнесу, залучення інвестицій та впровадження інновацій.

Практичними заходами, які на нашу думку необхідно здійснити для забезпечення розвитку вітчизняного ринку санаторно-курортних послуг в сучасних умовах, є наступні:

– на державному рівні – вдосконалити законодавчо-нормативну базу в частині державної підтримки (правові та фіскальні інструменти) тих суб'єктів господарської діяльності (особливо стосовно вирішення ними безпекових питань), які надають ефективні реабілітаційні програми для військових та всіх постраждалих від військових дій, а також в частині збільшення доступності санаторно-курортних послуг реабілітаційного та психолого-реабілітаційного спрямування; забезпечити розвиток державно-приватного партнерства; створити сприятливі інвестиційні умови для залучення приватного капіталу у модернізацію матеріально-технічної бази діючих лікувально-оздоровчих підприємств, закупівлю сучасного медичного обладнання та підвищення рівня комфортності санаторно-курортних та оздоровчих закладів; удосконалити систему статистичного збору та узагальнення туристичної інформації для прийняття своєчасних управлінських рішень; запроваджувати державні програми розвитку курортів державного значення; забезпечити поліпшення якості загальної

інфраструктури, зокрема транспортної; розробити та реалізувати маркетингову стратегію для забезпечення потужної промоції лікувально-оздоровчого ресурсного потенціалу курортів України на внутрішньому і світовому ринках;

– на рівні регіонів – забезпечувати формування, розвиток та широку рекламу регіональних туристичних продуктів (у тому числі лікувально-оздоровчого та реабілітаційного спрямування); розвиток регіональних туристичних асоціацій та курортних об'єднань; співпраця санаторно-курортних закладів із суб'єктами туристичної діяльності (туроператорами та турагентами); сприяння розвитку загальної та спеціальної туристичної інфраструктури (з урахуванням принципу «туризм для всіх») в регіонах, організація підвищення кваліфікації фахівців;

– на рівні підприємств, що надають основні та додаткові послуги в межах санаторно-курортних турпродуктів – забезпечувати високу якість обслуговування, постійну диверсифікацію послуг, технологій, методів у відповідності з сучасними запитами споживачів та світовими галузевими трансформаціями; сприяти підвищенню кваліфікації персоналу; розробляти інноваційні лікувально-оздоровчі та реабілітаційні програми; удосконалювати сучасні методи просування санаторно-курортних продуктів; забезпечувати оптимальну цінову політику, що сприятиме розширенню клієнтської бази та залученню більшої кількості вітчизняних і іноземних туристів.

Доцільно також активізувати міжнародне співробітництво у сфері підтримки й розвитку курортного потенціалу України, використовуючи інноваційні технології міжнародного інформаційно-реklamного забезпечення туристичної галузі.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белобородова М.В., Фірсов В.І. Оздоровчий та медичний туризм: сучасний стан та перспективи розвитку. Географія та туризм: Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (28 лютого – 1 березня 2023 р., м. Харків) / за заг. ред. Муромцевої Ю. І. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2023. С. 486–491. URL: <https://tinyurl.com/belobfirs> (дата звернення: 13.01.2025)
2. Билим О.С. Розширення послуг лікувально-оздоровчого туризму в Україні. / О.С Билим, К.О.Дернова Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2017. Вип. 4. С. 62–71.
3. Брусільцева Г.М. Особливості стратегічного управління розвитком лікувально-оздоровчого туризму на регіональному рівні. Ефективна економіка. 2015. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4506> (дата звернення 02.11.2024)
4. В Одесі постраждали 19 пам'яток архітектури: реакція ЮНЕСКО. URL: <https://dilova.com.ua/ukrnet/v-odesi-postrazhdaly-19-pamyatok-arhitektury-reakcziya-yunesko-foto/> (дата звернення: 15.01.2025)
5. Відпочинок у війну: що пропонує українцям курортний Трускавець. URL:https://lb.ua/society/2022/08/28/527575_vidpochinok_viynu_shcho_propon_u_ie.html (дата звернення: 13.01.2025)
6. Віндюк А. В. Рекреалогія та курортна справа: Навчальний посібник для студентів спеціальностей «Готельно-ресторанна справа», «Туризм». / А. В. Віндюк, Д. Д. Гурова, О. М. Корнієнко. – Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. – 268 с.

7. Влащенко Н. М. Інноваційні технології в туризмі : навч. посібник / Н. М. Влащенко, М. В. Тонкошкур ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2022. – 214 с.
8. Влащенко Н. М. Управління курортами : навч. посібник / Н. М. Влащенко ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. – 226 с.
9. Гаврилко Г.П. Методичні засади проведення експертизи санаторно-курортних територій: регіональний аспект. Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. Випуск 24. Частина 3. 2016. С. 11-15.
10. Галасюк С. С. Сучасний стан розвитку санаторно-курортної бази в Україні / С. С. Галасюк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 15. – С. 197–202.
11. Галасюк С.С. Проблеми розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. / С.С. Галасюк, К.А. Галасюк // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2013. № 5 (254). С. 16–21
12. Галаченко О. О. Передумови розвитку санаторно-курортних закладів України в регіональному аспекті / О. О. Галаченко, О. М. Вівчарук / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2016. Вип. 4. - С. 53-55.
13. Гальків Л. І. Санаторно-курортна діяльність: ринок послуг санаторіїв у регіонах України. / Л. І. Гальків, І. Я. Кулиняк, М. В. Гербут URL:<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/mar/9638/ilovepdfcom-18-26.pdf> (дата звернення 15.10.2024)
14. Господарський кодекс України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 12.12.2024)
15. ДАРТ оприлюднює масштабні туристичні дослідження. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/dart-oprilyudnyuie-masshtabni-turistichni-doslidzhennya> (дата звернення 17.11. 2024)

16. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 10.12.2024)
17. Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ) – Офіційний сайт. Лікувально-оздоровчий туризм в Україні: перспективи розвитку і конкурентоспроможність. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/likuvalno-ozdorovchiy-turizm-v-ukrayini-perspektivi-rozvitku-ikonkurentospromozhnist> (дата звернення 05.11.2024)
18. Державна установа «Науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології Міністерства охорони здоров'я України». URL : <https://kurort.gov.ua/> (дата звернення 28.10.2024)
19. Діденко А.В., Кравець О.В. Стан розвитку оздоровчого туризму в Україні. / Діденко А.В., Кравець О.В. // Інфраструктура ринку. 2023. Вип. 70. С. 204–208.
20. ДСТУ 4268:2003. Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=41636 (дата звернення 14.11.2024)
21. Жигайло Н. Психокорекційні методи на шляху реабілітації воїнів у час війни. / Н. Жигайло // Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2024. Випуск 19. С. 38–44.
22. Заваріка Г. М. Курортна справа: навчальний посібник / Г. М. Заваріка. – Київ : Центр учбової літератури, 2015. – 264 с.
23. Загальні питання фізіотерапії URL: http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/internal/sport_medic/lectures_stud/uk/med/lik/ptn/ (дата звернення 30.10.2024)
24. Закон України «Про туризм». Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 24.11.2024)
25. Засоби лікувальної фізичної культури URL:: <http://medical-enc.com.ua/sredstva.htm> (дата звернення: 19.12.2024).
26. Карпенко Н. М. Регіональні аспекти розвитку лікувально-

оздоровчого туризму в умовах модернізації економіки / Н. М. Карпенко, Ю. В. Карпенко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки». – 2017. – №2 (80). – С. 172-179.

27. Кількість нових вакансій та виручки закладів – спільне дослідження Poster та Work.ua. URL: https://t.me/restorator_reve/1073 (дата звернення 17.11.2024)

28. Кінезітерапія URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Кінезітерапія> (дата звернення 19.11.2024)

29. Коваленко Н. О. Напрямки післявоєнної трансформації бізнес-процесів туристичного та готельно-ресторанного бізнесу в Україні. Наукові перспективи. 2024. № 2 (44). С. 701–714.

30. Коваленко Н.О. SWOT-аналіз потенціалу післявоєнного розвитку туристичного та готельно-ресторанного бізнесу в Україні. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3613> (дата звернення 24.10.2024)

31. Коваленко Н.О. Аналіз ринку санаторно-курортних послуг України / Н.О. Коваленко.// Економіка харчової промисловості Том 7, Випуск 4/2015 С. 21-27

32. Ковач М. Й. Концептуальні основи інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства регіону // Економіка і регіон. – 2011. – С. 58–63.

33. Конституція Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL:<https://www.who.int/> (дата звернення 16.10.2024)

34. Кравець О. М. Курортологія : підручник / О. М. Кравець, А. А. Рябєв ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 167 с.

35. Кравченко Л. А. Інноваційне забезпечення розвитку туристично-рекреаційного потенціалу регіону / Л. А. Кравченко. // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – №3. – С. 7–11.

36. Кравчук І.М., Шевчук Р.М. Розвиток лікувально-оздоровчого

туризму у Волинській області. Відновлення України та її регіонів в контексті глобальних трендів: управління, адміністрування та забезпечення: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, Запоріжжя, 25–26 травня 2023 р. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. С. 462–465. URL: <https://tinyurl.com/kravchukshevchuk> (дата звернення 04.01.2025)

37. Куреда Н.М. Взаємозв'язок економічних інтересів суб'єктів на ринку лікувально-оздоровчого туризму України. / Н.М. Куреда, Ю.О. Юхновська // Інфраструктура ринку. 2016. Вип. 2. С. 72–77.

38. Лендел Г. Д. Становлення, розвиток та реформування санаторно-курортної системи України. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2009/10/74-81_no-4_vol-31_2009_UKR.pdf (дата звернення 23.12.2024)

39. Лікарські рослини URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Лікарські_рослини (дата звернення 25.12.2024)

40. Лікувальні грязі та пелоїдолікування URL: <http://sanikur.com/uk/4/22/25/> (дата звернення 03.10.2024)

41. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: навч. посібник / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.

42. Мальська М. П. Міжнародний курортний спа-менеджмент : навч. посіб. / М. П. Мальська , Л. А.Малюга, Ю. О. Масюк. – Київ: Видавець Пічка Ю.В., 2022. – 41 276 с.

43. Мальська, М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг [Текст] : підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. – Київ : Знання, 2008. – 661 с.

44. Мигалина Ю. Ю. Розвиток санаторно-курортної справи в Україні / Ю. Ю. Мигалина. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/mygalyna2.htm . (дата звернення 11.12.2024)

45. Мігущенко Ю. В. Локальні туристично–рекреаційні комплекси як альтернативна модель активізації інвестиційної діяльності у туристичній

галузі / Ю. В. Мігущенко // Стратегічні пріоритети. – 2008. – №3(8). – С. 168.

46. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uk> (дата звернення 30.11.2024)

47. Молодецький А.Е. Лікувально-оздоровчий туризм в Українських Карпатах і Причорномор'ї: сучасний стан і тенденції. / А.Е. Молодецький , В.А. Остра // Вісник Одеського національного університету. Серія : Географічні та геологічні науки. 2020. Т. 25, Вип. 1. С. 126–140.

48. Мороз С.Р. Стратегічні пріоритети інноваційного розвитку санаторно-курортного господарства України. / С.Р. Мороз // Економічний вісник, 2019, №3. С. 52-57

49. Мороз С.Р. Сучасні тенденції розвитку санаторно-курортного господарства у туристичному комплексі України. / С. Р. Мороз , Ю.Б. Феленчак // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2019. № 4. Т. 30. С. 99–104.

50. На Полтавщині санаторій перетворюють на реабілітаційний центр. URL: <https://poltava365.com/na-poltavshhini-sanatorij-peretvoryat-na-reabilitacijnij-czentr.html> (дата звернення 09.11.2024)

51. Несторенко Т. П. Принципи формування цін на послуги закладів санаторно-курортної сфери / Т. П. Несторенко. <http://www.readera.org/article/plyentsyepye-formuvannjatsin-na-posluhye-akladiv-sanatorno-kurortnoye-sferye-10162927.html> (дата звернення 02.12.2024)

52. Нетрадиційна медицина: те, що ви не знали URL:: <http://megasite.in.ua/5116-netradicijna-medicina-te-shho-vi-ne-znali.html> (дата звернення 08.01.2025)

53. Ніколаєва О.І. Рекреаційний господарський комплекс Одеського регіону : автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.02. Харків, 2018. 20 с.

54. Носирєв О. О. Лікувально-оздоровчий туризм: тенденції та стратегічні вектори розвитку / О.О. Носирєв // Таврійський науковий вісник.

Серія: Економіка. Випуск 20, 2024. С. 321-330

55. Оптимальний руховий режим. URL: <http://medbib.in.ua/optimalnyi-dvigatelnyy-rejim.html> (дата звернення 14.12.2024)

56. Петлін І.В., Присташ О.А. Сутність та ознаки лікувально-оздоровчого туризму. Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання»: 23–24 березня 2023 року, м. Черкаси: у 2-х томах. Т. 1. Черкаси : ЧДТУ, 2023. С. 38–41. URL: <https://tinyurl.com/petlinpristash> (дата звернення 24.10.2024)

57. Писарева І.В. Лікувально-оздоровчий туризм в Україні: характеристика та ресурсний потенціал. / І.В. Писарева, К.В. Житник // Інфраструктура ринку. 2021. Вип. 62. С. 137–142.

58. Помаза-Пономаренко А. Л. Розвиток туризму в Україні у воєнний і післявоєнний періоди. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/5_2022/2.pdf (дата звернення 15.11.2024)

59. Про затвердження Загального положення про санаторно-курортний заклад. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення 26.10.2024)

60. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-III із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 19.01.2006 р. № 3370-IV URL: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/8186/8190/460435/> (дата звернення 16.12.2024)

61. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року (Розпорядження Кабінету міністрів України від 16.03.2017 р.). Верховна Рада України. Офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (дата звернення 17.12.2024)

62. Рутинський М., Петранівський В. Лікувально-оздоровчий туризм: актуальні цілі та сучасні підходи до організації. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2012. Вип. 29. Ч. 1. С. 179–189. URL: <https://tinyurl.com/rutinskpetran> (дата звернення 13.12.2024)

63. Сазонець І. Л., Вівсянник О. М., Баб'як О. В., Бурачик А.І. Курортна справа. / Навчальний посібник. // «Волинські обереги» - 2024. 300с

64. Санаторно-курортне лікування та реабілітація: сучасні тенденції розвитку: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (Одеса, 30 вересня – 01 жовтня 2021 р.). — Одеса: Поліграф, 2021. — 190 с.

65. Скляр Г.П., Карпенко Н.М. Формування механізмів державно-комунально-приватного партнерства як умова сталого розвитку туристичної дестинації. URL: https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Naukovo_Do_slidna_Chastyna/Docs/2018.10.26_tezy_TURYZM.pdf#page=129 (дата звернення 28.12.2024)

66. Смочко Н.М. Інноваційні технології в туризмі: Навчальний посібник. – МДУ, Мукачево, 2012. – 253 с.

67. Статистичний щорічник України 2019 рік. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/11/zb_yearbook_2019.pdf (дата звернення 11.11.2024)

68. Субота М. В. Економічне регулювання і соціальне спрямування розвитку курортної діяльності. / Дисертація // Подільський Державний Аграрно-Технічний Університет. Кам'янець-Подільський – 2015. 243 с.

69. Субота М. В. Санаторно-курортні заклади як інструмент забезпечення соціальних потреб та покращення трудової активності працівників агропідприємств. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/6_2020/71.pdf (дата звернення 29.10.2024)

70. Ткаченко Т. Особливості управління закладами санаторно-курортної сфери. / Т. Ткаченко, С. Костін. URL:

http://www.lnu.edu.ua/faculty/intrel/2008_24/19.pdf (дата звернення 06.12.2024)

71. Туризм в Україні: виклики та відновлення [Електронний ресурс] : 36. матеріалів Міжнародного туристичного форуму, Київський національний економічний університеті імені Вадима Гетьмана, м. Київ, 21–22 березня 2023 року. К. : КНЕУ, 2023. 337 с.

72. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : навч. посібник / В. Н. Фоменко. Київ : Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

73. Холявка В.З. Сучасні аспекти, фактори впливу і перспективи розвитку медичного та лікувально-оздоровчого туризму в Україні. / Холявка В.З., Лешко Х.С., Мочульська О.М., Кухтій А.О. // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2019. Вип. 1. С. 25–33.

74. Шаповалова, О. Ю. Сапа. Сучасні тенденції розвитку «SPA» і «WELLNESS» туризму. Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм 1042 (2013): 154-158

75. Щека О. Глобальні тренди та інноваційні підходи до організації лікувально-оздоровчого туризму на курортах. / О.Щека // Актуальні проблеми державного управління. 2019. № 3 (79). С. 85–91.

76. Юхновська Ю.О., Куреда Н.М., Прочан А.О. Лікувально-оздоровчий туризм в Україні: генезис проблеми та завдання планування. URL: <http://pte.diit.edu.ua/article/view/268246> (дата звернення 18.01.2025)

77. Ярьоменко С.Г. Лікувально-оздоровчий туризм Одеської області: сучасний стан та стратегічні напрями розвитку URL: <https://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/5758/%D0%AF%D1%80%D1%8C%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 19.11.2024)

78. UN Tourism | Bringing the world closer URL: <http://www.unwto.org> (дата звернення 13.10.2024)